

WODC
Onderzoeksnotities

1998/6

**Bijzondere
verhoor-
methoden**

Een literatuurverkenning

E.M.Th. Beenackers

**Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

Exemplaren van dit rapport kunnen
schriftelijk worden aangevraagd bij

Infodesk WODC, Kamer H 1418
Postbus 20301, 2500 EH Den Haag
Fax: (070) 3 70 79 48
E-mail: infodesk@wodc.minjust.nl

Inhoud

Samenvatting 1

1 Inleiding en verantwoording 7

- 1.1 Inleiding 7
- 1.2 Verantwoording 8

2 Verhoormethoden 11

- 2.1 Verhoor 11
- 2.2 Handleidingen 11
- 2.3 Verhoormethoden 11
 - 2.3.1 Methoden waarbij psychologische beïnvloeding plaats vindt 12
 - 2.3.2 Methoden waarbij geen dwang wordt gebruikt 19
- 2.4 Type verdachte 27
 - 2.4.1 Zwijgende verdachte 30
 - 2.4.2 Andere soorten verdachten 31
- 2.5 Ondersteunende technieken 31
 - 2.5.1 Leugendetectie 31
 - 2.5.2 Hypnose/waarheidssera/grafologie 32
 - 2.5.3 Geluidsband/video/telecommunicatiemiddelen 32

3 Beschrijving van de situatie in enkele landen 35

- 3.1 Algemeen 35
- 3.2 Verdragen 35
- 3.3 Nederland 35
 - 3.3.1 Wettelijke regeling 35
 - 3.3.2 Onderzoek 36
- 3.4 Verenigde Staten 37
 - 3.4.1 Wettelijke regeling/jurisprudentie 37
 - 3.4.2 Onderzoek 38
- 3.5 Engeland en Wales 39
 - 3.5.1 Wettelijke regeling 39
 - 3.5.2 Onderzoek 40
- 3.6 Duitsland 44
 - 3.6.1 Wettelijke regeling 45
 - 3.6.2 Onderzoek 45

4 Conclusie 47

Summary 51

Geraadpleegde literatuur 55

Overige relevante literatuur 59

Bijlage: Lijst van Engels onderzoek (besproken door Brown
en/of Vrij) 63

Samenvatting

Op verzoek van de Werkgroep Verhoormethoden van de Recherche Adviescommissie (RAC) is door het WODC een literatuurverkenning uitgevoerd naar verhoormethoden, en met name naar verhoormethoden voor 'bijzondere situaties'. Hierbij moet gedacht worden aan situaties waarin een verdachte zwijgt, of anderszins heel moeilijk aanspreekbaar is en het gaat om een ernstig misdrijf. De vraag ontstond naar aanleiding van het gebruik van de omstreden 'Zaanse methode' die uiteindelijk in zijn geheel verboden werd. Elementen daarvan waren echter bruikbaar, aldus het advies van de RAC aan de Minister van Justitie. Derhalve werd een werkgroep ingesteld met het verzoek een verhoormethode te ontwikkelen voor bijzondere situaties.

Een dergelijke bijzondere verhoormethode zou, aldus de werkgroep, in een aantal situaties aan de orde kunnen zijn:

- Bij een strafbaar feit waarop een gevangenisstraf is gesteld van tenminste zes jaar. Hierbij kan worden gedacht aan georganiseerde criminaliteit, terrorisme, levensdelicten en zedendelicten (of een combinatie daarvan). Bij de laatste twee kunnen persoonlijke emoties en geestelijke gesteldheid van de verdachte een rol spelen.
- Bij een speciaal soort verdachte: 'gestoorde' verdachte, professionele verdachte, hevig geëmotioneerde verdachte, verdachte van seriedelicten, zwijgende of liegende verdachte, verstandelijk gehandicapte verdachte.
- Bij een verdachte van wie verwacht mag worden – of bij wie gebleken is – dat het hanteren van de standaardverhoormethode niet zal leiden tot enige verklaring.
- In een situatie waarbij sprake is van een onmiddellijk levensbedreigend belang, en waaraan alleen een verklaring van de verdachte een einde kan maken.

De vraagstelling van de werkgroep was:

- 1 Welke verhoormethoden in bijzondere situaties worden beschreven in de literatuur?
- 2 Hoe worden deze methoden omschreven?
- 3 Is uit de literatuur te destilleren of verhoormethoden voor bijzondere situaties incidenteel worden toegepast of regelmatig? Als het regelmatig voor blijkt te komen, betreft dit dan bepaalde delicten in het bijzonder?
- 4 Zijn er bekende case-studies op dit terrein (successen, mislukkingen)?

De werkgroep was geïnteresseerd in literatuur over de situatie in Nederland zowel als in Engeland, Duitsland, Frankrijk, België, Denemarken, Zweden en de VS. Er bleek echter geen toegankelijke, ter zake doende literatuur beschikbaar te zijn over Denemarken, Zweden, België en Frankrijk. Bezien is

openbaar toegankelijke literatuur. Ook zijn enkele deskundigen geraadpleegd.

In de literatuur is een aantal verhoorstrategieën aangetroffen. Grofweg kunnen deze in twee categorieën worden onderscheiden: die waarbij druk wordt uitgeoefend (lichamelijk of geestelijk) en die waarbij dit niet gebeurt. Methoden waarbij lichamelijke druk wordt uitgeoefend (martelen) zijn in Nederland en de meeste Westerse landen verboden, en komen verder niet ter sprake. Daarnaast zijn er manieren gevonden waarop verhoorders op verdachten met een bepaalde persoonlijkheid zouden kunnen reageren. Ook over de zwijgende verdachte is enige literatuur gevonden. Bovendien zijn enkele ondersteunende technieken gevonden.

Zoals gezegd zijn er verhoortechnieken aangetroffen, waarbij psychologische druk, beïnvloeding plaatsvindt. Deze worden vooral in de Verenigde Staten toegepast.¹ Een voorbeeld is de strategie van Inbau e.a., die besproken is in Gudjonsson, 1992, en Vrij, 1997. Een verdachte van wie de rechercheur vrij zeker is dat hij schuldig is, wordt volgens een negen-fasentechniek tot een bekentenis gebracht. De te volgen tactiek hangt af van de verdachte. Bij een geëmotioneerde verdachte moet het delict geminimaliseerd worden, door bijvoorbeeld een moreel aanvaardbaar motief voor de daad aan de hand te doen. Bij een niet-geëmotioneerde verdachte moet het delict juist gemaximaliseerd worden, door bijvoorbeeld de consequenties van het verdere zwijgen te dramatiseren. Een bezwaar van deze methode is, aldus Gudjonsson (1992) en Vrij (1997) dat een wezenlijk onderdeel het toepassen van trucs is (leugens en bedrog, verkleinen van de betekenis van het misdrijf). Dit kan leiden tot het afleggen van valse bekentenissen. Op deze basismethode is een Amerikaanse methode gebaseerd voor het verhoren van verdachten van verkrachting. Verkrachters kunnen verdeeld worden in typen. Ieder type kan op een andere manier ondervraagd worden. In Nederland kan in geval van verkrachting of moord een daderprofiel opgesteld worden bij de Dienst Recherche Advies en Ontwikkeling, Programma Moord en Zeden van de divisie Centrale Recherche Informatie (CRI). Op grond daarvan kan een gedragskundige recherche-advisering plaats vinden. Nadat de gedragsmatige aspecten van een verkrachting of moord gereconstrueerd en geanalyseerd zijn, kan een inschatting gemaakt worden van de persoonlijkheid en de motieven van de dader en kan een verhoorstrategie bepaald worden. Daarbij kan bijvoorbeeld de schuld van een verdachte gemaximaliseerd dan wel geminimaliseerd worden. Het is aldus Nierop (1998) de vraag of er bij het minimaliseren van de schuld van een verdachte in bepaalde situaties sprake is van psychologische trucs.²

1 Overigens staat niet iedereen in de Verenigde Staten dit soort verhoormethoden voor, zie bijvoorbeeld de methode van Yeschke.

2 Deze 'gedragskundige verhoorstrategie' is op deze plaats besproken, niet omdat deze zou passen in het rijtje verhoormethoden waarbij druk uitgeoefend wordt, maar omdat zij aansluit op het verhoren van verdachten van verkrachting.

Er zijn ook andere verhoormethoden zoals de (in Duitse literatuur genoemde) overrompelingsstrategie en de murwmakende strategie. Bij de overrompelingsstrategie gaat het erom de verdachte direct te zeggen dat hij³ de dader is, hem zo proberen te overrompelen, en tot een bekentenis te brengen. Bij de murwmakende strategie wordt zeer grondig en gedetailleerd ingegaan op de persoonlijke omstandigheden van de verdachte (zijn leven, loopbaan enzovoorts) en vervolgens pas op de zaak zelf. Via duizend bijkomstigheden uit het privé-leven komt men dan – mogelijk ongemerkt – bij de voorgeschiedenis van de daad en het punt dat de verhoorder interesseert. Bij het zig-zag verhoor, dat vooral in Frankrijk geliefd zou zijn, wisselen de verhoorders de punten van het verhoor volgens een bepaald plan af om het de verhoorde moeilijk te maken de zin van de vraag te doorzien.

Daarnaast zijn er methoden waarbij geen druk uitgeoefend wordt. Als eerste zij genoemd de in Nederland toegepaste standaardverhoormethode. Dit is een tactische verhoorstrategie, die als doel heeft de verdachte in te sluiten met bewijs, zodat hij als hij het delict heeft gepleegd, gaat inzien dat verder ontkennen zinloos is. Deze strategie is bruikbaar voor de grootste groep verdachten, maar niet voor verdachten die totaal niet willen praten. Een andere methode is de methode van neurolinguïstisch programmeren (NLP). Deze techniek werd ontwikkeld in het kader van de relatie tussen therapeut en cliënt teneinde communicatie tussen personen te vergemakkelijken, maar zou ook bij het verhoor gebruikt kunnen worden. De verhoorder moet zich volgens deze methode in de manier van verhoren aanpassen aan de verhoorde, aan diens instelling (auditief, visueel, gevoelsmatig) en hem imiteren. Vrij en Lochun (1997) laten weinig over van de techniek omdat volstrekt onduidelijk is waarom zij succes zou hebben. De 'Zaanse verhoormethode' past eigenlijk niet in het rijtje verhoormethoden waarbij geen druk uitgeoefend wordt. Zij werd weliswaar ontwikkeld om de communicatieve vaardigheden bij het verhoren van verdachten van ernstige misdrijven te optimaliseren, maar leidde tot het gebruik van ongeoorloofde druk en werd daarom in haar geheel verboden. Zij is gebaseerd op het hiervoor genoemde NLP. De communicatie zou vergroot worden door de verdachte ertoe te brengen zaken te laten herbeleven op een manier die aansluit bij zijn belevingswereld, de manier waarop hij ingesteld is (bijvoorbeeld door een serie foto's op te hangen als de verdachte visueel is ingesteld). Kritiek was er vooral op het feit dat een verdachte nog geen dader is en alleen een dader een delict kan herbeleven. In Engeland is het verhoormodel P.E.A.C.E. ontwikkeld. Dit is een acroniem van de vijf fasen waaruit de methode bestaat. Men staat in Engeland tegenwoordig een totaal andere aanpak voor dan in de Verenigde Staten. Het gaat erom dat de verhoorder een klimaat schept waarin degene die verhoord wordt, de waarheid wil vertellen. In Engeland is tevens onderzocht welke vaardigheden naar de mening van politiemensen nodig zouden zijn voor 'specialistisch verhoren'. Dit *specialist*

3 Waar 'hij' staat kan ook 'zij' gelezen worden.

investigative interviewing werd als volgt gedefinieerd: het eerlijke en vergemakkelijkende verhoor door een goed getrainde, ervaren politieambtenaar met een diepgaande kennis van een speciaal gebied, van een verdachte, getuige of slachtoffer, bij delicten van een speciale aard of in ongebruikelijke omstandigheden. Als belangrijkste vaardigheid kwam luisteren naar voren, gevolgd door open geest, kennis van onderwerp, voorbereiding, flexibiliteit, het stellen van vragen, meeleven, empathie, verstandhouding. Deze vaardigheden zouden, naar de mening van de ondervraagden, zeker verbeterd kunnen worden.

Ook in Duitsland worden methoden voorgestaan waarbij geen druk uitgeoefend wordt. In Duitsland wordt de sfeer waarin het verhoor plaatsvindt heel belangrijk gevonden, belangrijker nog dan het tactisch en technisch goed voorbereiden.

Bij alle verhoortechnieken is overigens een goede voorbereiding en een planmatige uitvoering van belang.

De houding van verhoorders en de manier waarop zij op de ondervraagde reageren, kan afgestemd worden op het 'type' verhoorde, een verhoorde met een bepaalde persoonlijkheid. Yeschke (1987) maakt bijvoorbeeld onderscheid in de klager, de betweter, de besluiteloze, de afstandelijke, de warhoofdige, de sociopaat en de psychopaat (waarbij het niet specifiek om verdachten gaat). Bij al deze 'typen', helaas op de twee laatste na, geeft hij aan op welke manier de verhoorder daarmee kan omgaan, welke houding hij het beste kan aannemen. Hij maakt ook onderscheid naar meegaande verhoorden, onwilligen en vijandigen. Bij allen is het belangrijkste te proberen te begrijpen waarom iemand zich zo opstelt.

Ook Geerds (1976) geeft een indeling naar type mens, en geeft aan op welke manier deze tegemoet getreden kan worden. Hij onderscheidt het impulsieve type, de wilsmens, de *Vorstellungsmensch*, de gevoelsmens, de *Empfindungsmensch*. Het onderscheid heeft echter geen wetenschappelijke waarde, het is eerder een praktisch hulpmiddel.

Er zijn geen specifieke manieren om zwijgende verdachten aan de praat te krijgen die kans op succes geven. Beroepsmisdadigers zouden alleen bekennen als zij inzien dat verder ontkennen zinloos is. Een manier om een onwillige verdachte tot een bekentenis te krijgen is de al genoemde methode van Inbau e.a., die echter het gevaar van valse bekentenissen met zich brengt. Daarnaast zijn er andere manieren om te trachten een verdachte tot spreken te brengen. Zo geeft Schwindt aan dat een verdachte erop gewezen moet worden dat hij door te zwijgen een aantal mogelijkheden niet gebruikt: de mogelijkheid om de verdenking tegen hem te ontzenuwen door zijn verklaring, en die om een ander, milder licht op zijn daad te werpen. De verhoorder kan de verdachte helpen zijn remmingen weg te nemen en de mededelingsbehoefte die ieder heeft steunen. Bij criminelen die al een carrière achter de rug hebben, zou het gunstig zijn op verstandelijk vlak te argumenteren.

Baldwin (1992) is van mening dat het ontzettend moeilijk is onwillige verdachten aan te zetten te bekennen met methoden die tegenwoordig (in

Engeland) acceptabel worden geacht. Uit onderzoek in Engeland bleek dat politiemensen in de praktijk wel manieren vonden, bijvoorbeeld door het verhogen van de druk of door het onthullen van verder beschuldigend bewijs, of het richten van het gesprek op een minder bedreigend onderwerp, of door simpelweg door te gaan met de bestaande lijn van vragen, of door te vertellen dat zwijgen voor de verhoorde inhield dat de verdachte schuldig was. Ook werd de verdachte soms via informele contacten, buiten de geregistreerde verhoren om, alsnog tot praten gebracht.

Naast verhoortechnieken zijn er ook technieken die ondersteunend genoemd kunnen worden zoals leugendetectie, waarheidssera, en het opnemen op geluidsband/video.

In de onderhavige notitie wordt voorts in het kort de situatie ten aanzien van het verhoor in de Verenigde Staten, Nederland, Engeland en Wales en Duitsland besproken. Hierbij komen wettelijke regelingen aan de orde en wetenschappelijk onderzoek dat in de betreffende landen is uitgevoerd. Kenmerkend is dat in Nederland en Duitsland sinds oudsher geen druk uitgeoefend mag worden, terwijl bij verhoormethoden in de VS wel psychische dwang uitgeoefend wordt. Interessant is, dat men in Engeland en Wales sinds het begin van de jaren tachtig volledig is afgestapt van dit soort methoden. Dit wegens publieke bezorgdheid over de manier waarop de politie verhoorde, en het veroordelen van onschuldigen op grond van bekentenissen die onder grote druk van de politie tot stand gekomen zijn. Berucht zijn de veroordelingen van vermeende IRA-terroristen (de *Birmingham Six* en *Guildford Four*). In Engeland en Wales is veel wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar het verhoor.

Conclusie

De zoektocht in de literatuur en langs enkele deskundigen heeft uiteindelijk een mager resultaat opgeleverd wat betreft het antwoord op de vraag of er verhoormethoden voor bijzondere situaties ontwikkeld zijn. Benadrukt moet worden dat het slechts een literatuurverkenning betrof, zodat niet alle literatuur is gezien (zie voor de selectiecriteria paragraaf 1.2). Het lijkt echter niet waarschijnlijk dat er andere verhoormethoden voor bijzondere situaties in openbare bronnen beschreven zijn. Wellicht zijn er methoden die niet aan de openbaarheid prijs zijn gegeven.

Er zijn verschillende verhoormethoden waarvan het de vraag is of zij toegespitst zijn op bijzondere situaties, of daarop toegesneden kunnen worden. Over de Amerikaanse methoden waarbij psychische druk uitgeoefend wordt om zwijgende en/of onwillige verdachten aan de praat te krijgen kan men zeggen dat zij toegespitst zijn op 'bijzondere situaties'. Ook daarop gebaseerde verhoormethoden voor verdachten van verkrachting kan men als zodanig typeren. In Nederland kan de 'gedragkundige verhoorstrategie' die bij de CRI ontwikkeld wordt, wellicht ook als methode voor bijzondere situaties getypeerd worden. Ook de 'Zaanse' verhoormethode kan als zodanig benoemd worden. Deze is echter in zijn

geheel verboden omdat zij een aantal elementen bevat waarbij dwang op de verdachte wordt uitgeoefend.

Andere verhoormethoden zijn niet gericht op bijzondere situaties.

Zoals gezien, wordt bij de gevonden 'bijzondere' verhoormethoden veelal druk uitgeoefend op de verdachte, druk die in Nederland ongeoorloofd is.

Wellicht zijn er echter onderdelen, aspecten van deze verhoormethoden die geen ongeoorloofde druk opleveren, zodat zij in Nederland toepasbaar zijn.

Voor zover er van 'bijzondere situaties' sprake is, is uit de literatuur niet te destilleren of verhoormethoden voor bijzondere situaties incidenteel worden toegepast dan wel regelmatig en of dit dan bijzondere delicten betreft.

Op de vraag of er bekende case-studies zijn (successen, mislukkingen) kan het antwoord gegeven worden dat vooral gevallen beschreven zijn (met name door Gudjonsson, 1992) waarin de wijze van verhoren tot valse bekentenissen heeft geleid.

De literatuur voor deze verkenning is gezien tot en met december 1997.

Daarna is de verkenning afgesloten. Vermeld zij hier nog Justitiële verkenningen nr. 4 1998, dat volledig is gewijd aan het verhoor.

1 Inleiding en verantwoording

1.1 Inleiding

Het politieverhoor is in Nederland in 1996 opnieuw in de publieke belangstelling komen te staan naar aanleiding van de publiciteit rondom de zogenaamde 'Zaanse verhoormethode'. Hierbij werden tactieken gebruikt, die algemeen als schokkend ervaren werden en die door de rechter in een aantal gevallen niet toelaatbaar werden geacht. De Recherche Adviescommissie (RAC) heeft de methode beoordeeld en kwam tot de aanbeveling haar als geheel niet verder toe te passen. De minister van Justitie heeft de methode daarop verboden. Een aantal elementen is volgens de RAC echter wel bruikbaar, en zou uitgebouwd kunnen worden tot een verhoormethode voor speciale situaties. De minister van Justitie heeft aan de RAC gevraagd om de wenselijkheid en de mogelijkheden te bestuderen voor het ontwikkelen van een aparte verhoormethode voor bijzondere situaties. Hiertoe is een werkgroep ingesteld, die aan het WODC heeft gevraagd te bezien wat er in de literatuur bekend is met betrekking tot verhoren, en meer specifiek, met betrekking tot verhoren in bijzondere situaties. Een dergelijke bijzondere verhoormethode zou, aldus de werkgroep, in een aantal situaties aan de orde kunnen zijn:

- Bij een strafbaar feit waarop een gevangenisstraf is gesteld van tenminste zes jaar. Hierbij kan worden gedacht aan georganiseerde criminaliteit, terrorisme, levensdelicten en zedendelicten (of een combinatie daarvan). Bij de laatste twee kunnen persoonlijke emoties en geestelijke gesteldheid van de verdachte een rol spelen.
- Bij een speciaal soort verdachte: 'gestoorde' verdachte, professionele verdachte, hevig geëmotioneerde verdachte, verdachte van seriedelicten, zwijgende of liegende verdachte, verstandelijk gehandicapte verdachte.
- Bij een verdachte van wie verwacht mag worden – of bij wie gebleken is – dat het hanteren van de standaardverhoormethode niet zal leiden tot enige verklaring.
- In een situatie waarbij sprake is van een onmiddellijk levensbedreigend belang, en waaraan alleen een verklaring van de verdachte een einde kan maken.

Kortom: een bijzondere verhoormethode zou gebruikt kunnen worden bij het verhoor van verdachten van het plegen van een ernstig misdrijf, waarbij het hanteren van de in Nederland gebruikte standaardverhoorstrategie niet leidt tot een verklaring. Het kan gaan om situaties met een ernstig gewelddadig of onmiddellijk levensbedreigend karakter.

De vraagstelling van de werkgroep was:

- 1 Welke verhoormethoden in bijzondere situaties worden beschreven in de literatuur?

- 2 Hoe worden deze methoden omschreven?
- 3 Is uit de literatuur te destilleren of verhoormethoden voor bijzondere situaties incidenteel worden toegepast of regelmatig? Als het regelmatig voor blijkt te komen, betreft dit dan bepaalde delicten in het bijzonder?
- 4 Zijn er bekende case-studies op dit terrein (successen, mislukkingen)? Naast de Nederlandse situatie, was er vooral ook belangstelling voor de situatie in Engeland, Duitsland, Frankrijk, België, Denemarken, Zweden en de VS.

De werkgroep vond de volgende aspecten van belang:

- de praktische invalshoek (opsporingspraktijk, zijn er bijvoorbeeld handleidingen op dit gebied in andere landen?);
- de juridische invalshoek (welke problemen zijn er gesignaleerd);
- psychologische aspecten.

De vraag van de werkgroep was de aanleiding tot deze literatuurverkenning.

1.2 Verantwoording

Teneinde een beeld te verkrijgen van de literatuur over politieverhoor, is gezocht in bibliotheken en documentaties. Er is zowel gezocht naar literatuur over verhoren van verdachten in het algemeen, als naar verhoormethoden voor bijzondere situaties.⁴ De literatuurverzameling en verwerking heeft plaats gevonden in de herfst van 1997.

Gezocht is in de volgende documentaties.⁵

Nederland:

- WODC-documentatie;
- bibliotheek-en documentatie van het ministerie van Justitie;
- mediatheek Rechercheschool;
- CRI-documentatie/TIP-base;
- NSCR-bibliotheek.

Buitenland:

- Bundeskriminalamt in Wiesbaden;
- Kriminologische Zentralstelle;
- bestanden onder DIALOG, namelijk Psychological abstracts, sociofile e.d.;
- NCJRS (National criminal justice reference service).

4 Literatuur die specifiek ingaat op getuigenverhoor en slachtofferverhoor is buiten beschouwing gelaten. Ook literatuur over verhoor door spionagediensten is buiten beschouwing gelaten: spionage vormt een zeer specifieke context, waarin andere regels gelden.

5 Er is niet met een duidelijke tijdsafbakening gezocht. In de databanken is literatuur over de laatste jaren gezocht (zo is bijvoorbeeld de WODC-documentatie geraadpleegd over de jaren 1987-1997), maar juist omdat de zoektocht gericht is geweest op 'bijzondere' verhoormethoden is verder geen tijdslijm gesteld.

Bovendien is gesurft op Internet, en is een oproep op de discussielijsten CJUST-L en Eurolex geplaatst.

Er bleek een grote hoeveelheid literatuur over verhoren te zijn. Over verhoren in bijzondere situaties is echter veel minder te vinden. Een probleem hierbij was dat niet geheel duidelijk is wat onder een bijzondere situatie verstaan moet worden. Een reden waarom weinig bekend is over verhoren in bijzondere situaties kan ook zijn dat hierover niet in openbare bronnen gepubliceerd is. Men zal minder geneigd zijn over dergelijke verhoortechnieken te publiceren. Zoals Van den Adel in zijn 'Handleiding verdachtenverhoor' (1997) schrijft, waren tactische afwegingen mede bepalend voor de keuze van onderwerpen in zijn boek, en speelt het geheim van de smid nog altijd een rol bij de opsporing. Derhalve wordt in zijn boek de standaardverhoorstrategie wel besproken, maar andere (vervolg)strategieën niet. Ook de werkgroep van de RAC meldt in haar advies met betrekking tot de 'Zaanse verhoormethode' dat zij de nodige terughoudendheid heeft betracht bij het beschrijven van technieken in verband met het (toekomstige) belang van opsporing en vervolging van strafbare feiten (Advies, 1996). Vrij vermeldt dat de Nederlandse politie niets over de door haar toegepaste verhoortechnieken bekend maakt, en dat de verhoren meestal niet worden opgenomen (Vrij, 1997).

Gezien de grote hoeveelheid algemene literatuur (handleidingen, boeken, artikelen) met betrekking tot verhoren (die niet uitputtend bekeken is) en het gebrek aan specifieke literatuur met betrekking tot bijzondere situaties is besloten daarnaast een aantal deskundigen/instanties in binnen en buitenland te raadplegen.

De volgende deskundigen/instanties zijn geraadpleegd:

- H.M. van den Adel, auteur van 'Handleiding verdachtenverhoor', voorheen werkzaam aan de Rechercheschool;
- mag. M. Edelbacher, Bundespolizeidirektion Wien, Oostenrijk;
- prof. C.B. Wittkämper, Europäisches Zentrum für Kriminalprävention, Münster, Duitsland;
- Barrie Irving, Police Foundation, Engeland;
- John Kelly, National Police training, National Crime Faculty, Bramshill, Engeland.

Van den Adel meldde dat medewerkers aan de Rechercheschool (ongepubliceerd) onderzoek hebben uitgevoerd in verband met verhoormethoden. Aan de Rechercheschool is men bezig met 'verdieping'. Het gaat daarbij om (1) bijzondere strategie, (2) aftastende verhoorstrategie, (3) wel pratende verdachte, maar niet over het feit, (4) zwijgende verdachte. De overige geraadpleegde deskundigen meldden allen dat zij niet op de hoogte zijn van verhoormethoden voor bijzondere situaties. Al met al heeft de speurtocht toch een beeld van mogelijke verhoortechnieken opgeleverd, die van belang kunnen zijn voor verhoren in bijzondere situaties. Deze zullen in hoofdstuk 2 besproken worden. Daarna volgt in hoofdstuk 3 een kort overzicht van de situatie met betrekking tot

verhoor in enkele landen, namelijk Nederland, de VS, Engeland en Wales en Duitsland. Deze landen worden besproken omdat bij het zoeken naar literatuur in de verschillende bibliotheken en documentaties bleek dat over deze landen toegankelijke literatuur aanwezig is en in deze literatuur op verhoormethoden ingegaan werd (en niet alleen op de juridische context van het verhoor). Met betrekking tot de besproken landen zal kort aangegeven worden wat er kenmerkend is voor (de wijze van verhoor in) dat land, en zullen in het kort de regels met betrekking tot verhoor en verhoortechnieken beschreven worden. Tevens zullen andere zaken die in dit kader interessant zijn aan de orde komen, zoals onderzoek en belangrijke publicaties. In hoofdstuk 4 volgt de conclusie.

2 Verhoormethoden

2.1 Verhoor

Voordat ingegaan wordt op de mogelijke verhoormethoden, volgt in het kort iets over verhoor. Een verhoor is een gesprek om inlichtingen te verkrijgen, maar het is geen gewoon gesprek. Er is altijd een element van onvrijwilligheid aanwezig: de ene partij wil achter de feiten komen, en de andere kan vragen beantwoorden of niet, maar heeft weinig belang bij een voortzetting van het verhoor. In zo'n situatie is, aldus Enschedé, beïnvloeding en uitoefening van druk op de verdachte als het ware ingebouwd (Enschedé, 1995). Van belang daarbij is dan welke druk geoorloofd is en welke niet. In landen denkt men hier verschillend over. Ook waarborgen tegen ongeoorloofde druk zijn verschillend geregeld. Zulke waarborgen zijn: het zwijgrecht, het recht op rechtsbijstand (overleg met advocaat vóór en/of tijdens het politieverhoor), het recht om niet te worden verplicht aan de eigen veroordeling mee te werken. Een mogelijke waarborg is ook het opnemen van het verhoor op geluidsband of video.

2.2 Handleidingen

Verhoormethoden kunnen vastgelegd zijn in handleidingen. Bijna alle gepubliceerde verhoorhandleidingen waren, aldus Gudjonsson in 1992 afkomstig uit de VS. Hij noemt het boek van Inbau, Reid en Buckley 'Criminal interrogation and confessions' (1986; de oorspronkelijke editie werd uitgegeven in 1962, en geschreven door Inbau en Reid). Andere handleidingen zijn die van Royal en Schutt (1976, genoemd in Lensing, 1988) en het boek van Yeschke 'Interviewing' (1987). In Engeland is in 1987 het 'Handbook for investigators' van Walkley verschenen (genoemd in Gudjonsson, 1992). In 1996 verscheen de handleiding 'Investigative interviewing; a practical guide', als tweede druk van 'The interviewers rule book' en 'A guide to interviewing', van de Central Planning and Training Unit, Harrogate. In Nederland is een handleiding verdachtenverhoor verschenen (Van den Adel, 1997). In Duitsland zijn ook verschillende handleidingen/beschrijvingen verschenen. Zo heeft Schwindt (1989) een artikelenserie geschreven over verhoortechniek in het tijdschrift *Kriminalistik*, 1989. Daarnaast is er het handboek van Geerds 'Vernehmungstechnik' uit 1976, dat een voortzetting vormt van een handboek van Meinert (1939, 1955). Voor overige literatuur zij verwezen naar de lijst 'overige relevante literatuur'.

2.3 Verhoormethoden

Grofweg kunnen verhoormethoden in twee groepen worden ingedeeld: die waarbij dwang/druk wordt uitgeoefend (lichamelijk of geestelijk) en die

waarbij een meer empathische benadering gevolgd wordt. Strikt is de scheidslijn niet, want ook empathische methoden kunnen uitmonden in (ongeoorloofde) druk. Bovendien kunnen de benaderingswijzen onderdeel vormen van dezelfde 'verhoormethode', en kunnen zij ook tijdens hetzelfde verhoor toegepast worden. De manier van verhoren hangt ook samen met het beoogde doel van verhoren: is het doel het verkrijgen van een verklaring en het inzicht verkrijgen in de waarheid, of is het doel het verkrijgen van een bekentenis?

In de meeste Westerse landen is uitoefenen van lichamelijke dwang (martelen, folteren) niet toegestaan. Voorbeelden van lichamelijke dwang zijn bijvoorbeeld slaan of het uren laten staan van een verdachte (Gudjonsson, 1992). Deze technieken worden in sommige landen nog gebruikt of werden in een niet al te lang verleden gebruikt, bij voorbeeld ten aanzien van verdachte IRA-terroristen. Op deze plaats wordt er niet verder op ingegaan, aangezien deze technieken in Nederland niet toegestaan zijn. Dwang kan echter ook geestelijk uitgeoefend worden, door middel van beïnvloedingstechnieken. Een voorbeeld hiervan is de in de VS toegepaste methode van Inbau e.a. (1986, genoemd in Gudjonsson, 1992 en Vrij, 1997) en een daarop gebaseerde methode voor het verhoor van verkrachters (Merrill, 1995).

Daarnaast zijn er methoden en tactieken, waarbij geen druk of dwang uitgeoefend wordt. Voorbeelden daarvan zijn de standaardverhoorstrategie die in Nederland toegepast wordt, de methode van Yeschke, afkomstig uit de VS, de methode die sinds een aantal jaren in Engeland toegepast wordt, en methodes die in Duitsland toegepast worden. Bij sommige daarvan staat men een empathische, invoelende houding voor.

Een methode waarbij sprake is van psychologische beïnvloeding, maar waarbij men zich af kan vragen in hoeverre er druk uitgeoefend wordt, is die van Royal en Schutt. Een methode die voortkwam uit de empathie-gedachte, maar die (in elk geval in sommige praktijkgevallen) doorgeslagen is naar dwang uitoefenen is de 'Zaanse verhoormethode'.

2.3.1 *Methoden waarbij psychologische beïnvloeding plaatsvindt*

Methoden waarbij psychologische beïnvloeding plaats vindt zijn vooral in de VS ontwikkeld. De bekendste is die van Inbau e.a. (1986). Deze wel '*highly sophisticated*' en gedetailleerd genoemde methode (Gudjonsson, 1992) wordt hier beschreven aan de hand van het artikel van Vrij (1997) en het boek van Gudjonsson (1992). (Zie ook Rassin, 1997).

De methode is toegespitst op verdachten ten aanzien van wie de verhoorder zich redelijk zeker voelt dat zij schuldig zijn en is minder uitgewerkt voor verdachten van wie de verhoorder daar niet zo zeker van is. In het laatste geval moet de rechercheur uit gedrag en antwoorden van de verdachte opmaken of deze liegt of de waarheid spreekt (Vrij, 1997).

In het eerste geval, bij een verdachte van wie men haast zeker weet dat hij schuldig is, zijn Inbau e.a. voorstander van een harde benadering: het gaat er om de weerstand te breken en een bekentenis te forceren. Een rechercheur moet zich goed voorbereiden op het verhoor en zich op de hoogte stellen

van de feiten van de zaak en de verdachte. Hoe meer de verhoorder van de verdachte en zijn achtergronden weet, hoe meer hij de zwakheden van de verdachte kan gebruiken bij het breken van diens weerstand. Inbau e.a. stellen een verhoortechniek van negen fasen voor. Deze fasen zijn:

- 1 positieve confrontatie;
- 2 'thema ontwikkeling';
- 3 hanteren van ontkenningen;
- 4 weerleggen van de argumenten van de verdachte;
- 5 vasthouden van de aandacht van de verdachte;
- 6 inspelen op de gemoedstoestand van de verdachte;
- 7 het bespreekbaar maken van een bekentenis;
- 8 mondelinge bekentenis;
- 9 schriftelijke bekentenis.

De verdachte wordt in de eerste fase beschuldigd van het plegen van het misdrijf. Verteld wordt dat de resultaten van het opsporingsonderzoek er duidelijk op wijzen dat de verdachte het misdrijf heeft gepleegd. Ook al heeft de rechercheur geen concreet bewijs, hij laat dat niet merken. Desnoods doet hij alsof het er is. Daarna wordt een korte pauze ingelast, waarin de rechercheur de verdachte observeert. Vervolgens herhaalt hij de beschuldiging. Als de verdachte na deze tweede keer te zijn beschuldigd, nog steeds niet ontkent schuldig te zijn, houdt dit volgens Inbau in dat de verdachte naar alle waarschijnlijkheid schuldig is.

In de tweede fase worden verschillende 'thema's' aan de verdachte aangereikt, met de bedoeling de morele implicaties van het misdrijf te minimaliseren, dan wel te maximaliseren. De te volgen tactiek hangt af van het soort verdachte. Bij de geëmotioneerde verdachte moet de verhoorder een goede verstandhouding opbouwen met de verdachte. Hij reikt daartoe een aantal thema's aan om het delict te minimaliseren. Hij geeft bijvoorbeeld een moreel aanvaardbaar motief aan voor het plegen van het misdrijf en benadrukt dat anderen in zijn situatie hetzelfde zouden hebben gedaan. Inbau schrijft bijvoorbeeld: 'in zedenzaken is het behulpzaam aan de verdachte te laten weten dat de verhoorder zich heeft laten gaan, of in verleiding is gebracht zich te laten gaan in hetzelfde soort gedrag als in de betreffende zaak het geval is'. Gudjonsson meent dat Inbau e.a. hier de uitwerking van het thema ver buiten ethische en professionele grenzen brengen. Andere gebruikte minimaliseringsstrategieën zijn te suggereren dat de strafmaat niet al te hoog zal zijn, of dat het slachtoffer ook geen lieverdje was.

Bij een niet geëmotioneerde verdachte is de tactiek anders: zo'n verdachte ziet het verhoor als uithoudingsvermogenstest. Hierbij moeten juist de consequenties van het verder zwijgen gedramatiseerd (gemaximaliseerd) worden, en moet gesuggereerd worden dat er voldoende bewijsmateriaal voorhanden is, zodat verder zwijgen geen zin heeft.

Er zijn andere zaken die in deze fase van belang zijn. Zo kan getracht worden de verdachte op een enkele (kleine) leugen te betrappen. Hij is dan psychologisch in het nadeel, omdat zijn geloofwaardigheid afneemt. Ook kan de verhoorder proberen de verdachte toe te laten geven dat hij zo niet als

dader, dan toch op andere wijze met het misdrijf te maken heeft, bijvoorbeeld doordat hij in de buurt was. Ook kunnen verdachten tegen elkaar uitgespeeld worden.

In fase drie gaat het om het omgaan met de ontkenning van de verdachte. Het is belangrijk dat voorkomen wordt dat de verdachte blijft ontkennen, omdat het steeds moeilijker wordt de verdachte aan het praten te krijgen naarmate hij langer blijft ontkennen. De pogingen van de verdachte te ontkennen moeten voortdurend onderbroken worden door de verhoorder die moet blijven zeggen dat de verdachte moet luisteren naar wat hij heeft te zeggen. Er zouden verschillen zijn tussen de manier waarop de onschuldige en de schuldige ontkennen. Zo zouden onschuldige mensen alleen blijven ontkennen en daar directer in zijn, terwijl schuldigen vaker redenen zouden geven voor hun onschuld, ontwijkender en aarzelender zouden zijn.

In fase vier moeten de door de verdachte naar voren gebrachte argumenten weerlegd worden. Als geen van de argumenten steekhoudend blijkt, zal de verdachte onzeker en apathisch worden. De rechercheur moet dan, in fase vijf, de aandacht van de verdachte vasthouden, door de fysieke afstand te verkleinen, door hem eventueel aan te raken, door het oogcontact te bewaren en door hem bij zijn voornaam te noemen. Een schuldige verdachte wordt hier doorgaans gevoeliger voor de suggesties van de verhoorder.

In de zesde fase, als het erop lijkt dat de verdachte op gaat geven, moet de verhoorder de gedachten van de verdachte richten op een specifiek en centraal thema betreffende de reden voor het delict. De verhoorder is dan begripvol en sympathiek en dringt aan op bekennen. Hij kan echter ook zorgen dat de verdachte zich schuldig voelt.

In fase zeven wordt de verdachte geconfronteerd met twee mogelijke alternatieve redenen voor het plegen van het misdrijf. Beide zijn belastend, maar zij zijn zo verwoord dat door het aangeven van de eerste reden, gezichtsbehoud mogelijk is, terwijl de andere reden weerzinwekkend is. Met andere woorden aan de verdachte wordt de mogelijkheid geboden een verklaring te geven, die een bekentenis gemakkelijker maakt. Fase acht en negen houden dan de mondelinge bekentenis en de schriftelijke bekentenis in.

Overigens mag de wettelijke verantwoordelijkheid van de verdachte voor het misdrijf in al deze fasen nooit verkleind worden.

Als pogingen tot sympathie en begrip gefaald hebben, bevelen Inbau e.a. het gebruik aan van de methode 'vriendelijk-onvriendelijk', ook wel *Mutt and Jeff* methode genoemd. Zij wordt meestal door twee verhoorders toegepast, waarbij de ene vriendelijk en sympathiek is, en de ander onvriendelijk. Beide rollen kunnen ook door dezelfde verhoorder op verschillende tijdstippen tijdens het verhoor gespeeld worden. De verhoorde, aldus Inbau e.a., zou door het benadrukken van het verschil vriendelijk-onvriendelijk, de neiging hebben responsiever op de sympathieke aanpak te reageren. De techniek zou vooral effectief zijn bij een stille en niet-reagerende verdachte (Gudjonsson, 1992).

De voornaamste kritiek op de methode van Inbau e.a. is dat een wezenlijk onderdeel het toepassen van trucs is. Hiermee worden bedoeld leugens en

bedrog, het verkleinen van de betekenis van het misdrijf, en het te zwaar aanzetten van de negatieve gevolgen van verder ontkennen. De effectiviteit van dit soort trucs is nog nooit in een wetenschappelijke studie onderzocht. Het is aannemelijk dat trucs die betrekking hebben op bewijs effect zullen hebben (Vrij, 1997).

Het bezwaar van het toepassen van trucs is dat dit tot valse bekentenissen kan leiden. Zowel Gudjonsson (1992) als Vrij (1997) wijzen hierop. Gudjonsson gaat er in zijn boek 'The psychology of interrogations, confessions and testimony' zeer uitvoerig op in en geeft een aantal voorbeelden van zaken waarin de wijze van verhoor tot valse bekentenissen heeft geleid. Het toepassen van trucs is bovendien onethisch. Er zijn ook geen trucs die een schuldige tot een bekentenis brengen maar een onschuldige niet. Bovendien kunnen trucs ook averechts werken: verdachten die eerst wilden bekennen doen dat niet meer, omdat zij zich onheus bejegend voelen, of worden later rancuneus.

Inbau e.a. geven toe dat er valse bekentenissen afgelegd kunnen worden als gevolg van verhoortrucs. Volgens hen kunnen drie verhoortechnieken tot valse bekentenissen leiden: lichamelijk geweld, daarmee dreigen en zeggen dat de verdachte aanzienlijk minder straf krijgt als hij bekent. Daarom raden zij deze technieken af. Maar een goede toepassing van hun negenfasentechniek heeft volgens hen geen valse bekentenissen ten gevolge. Gudjonsson noemt dit standpunt echter 'naïef' (Vrij, 1997).

Sommigen zijn van mening dat bepaalde elementen in de Nederlandse context bruikbaar zouden zijn, en aanvaardbaar. De Vries (1997) is in zijn scriptie van mening dat men in Amerika een stuk verder is dan in Nederland, hetgeen volgens hem juist blijkt uit de daar gebruikte technieken op psychologische grondslag, of zoals hij ze noemt, 'moderne beïnvloedingstechnieken'.⁶ Een aantal van deze technieken acht hij in Nederland niet toelaatbaar omdat zij in strijd komen met het pressieverbod. Andere acht hij hier niet strijdig mee en zouden onder voorwaarden aanvaardbaar zijn.⁷ Als aanvaardbare vormen van controle uitoefenen noemt hij controle uitoefenen op de inrichting van de verhoorkamer en de positieverdeling van verhoorder(s) en verdachte waardoor er een verschil in status kan ontstaan. Ook noemt hij het aanvaardbaar om een minder

- 6 Hij maakt onderscheid naar klassieke en moderne beïnvloedingstechnieken. Hij doelt hierbij op elementen uit verhoormethoden. Onder klassieke beïnvloedingstechnieken rangschikt hij zaken als: het doen van giften, het doen van beloften, het misbruiken van het gezag van de verhoorder, het toepassen van geweld, het bedreigen van de verdachte, het misleiden van de verdachte, het toepassen van ongeoorloofde zedelijke druk. Onder moderne beïnvloedingstechnieken verstaat hij methodieken die op een psychologische grondslag berusten.
- 7 Als eerste voorwaarde noemt hij dat zij voor gebruik in de praktijk zowel juridisch als ethisch getoetst zijn. Verder noemt hij als voorwaarde dat zij uitgevoerd moeten worden door een speciaal daarvoor opgeleid verhoorteam, dat bestaat uit politiemensen en een daarbij gevoegde (sociaal-)psycholoog die verantwoordelijk is voor de toepassing van de technieken en de interpretaties van de interacties tussen verhoorde en verhoorders. De verantwoordelijkheid moet volgens hem liggen bij de leidinggevende van het verhoorteam die telkens een juridische en ethische toetsing zal moeten maken bij de toepassing van deze technieken.

stuitend en moreel beter acceptabel motief aan de verdachte aan de hand te doen, als het maar niet op zo'n manier gebeurt dat deze de bevestiging krijgt dat zijn attitude en zijn gedrag tijdens het plegen van het delict gerechtvaardigd was. Empathie voelen met de verdachte kan leiden tot een betere verstandhouding en kan er voor zorgen dat hij zich beter begrepen voelt. Ook het overtuigen van de verdachte is een mogelijkheid, zolang dit niet leidt tot manipulatie tot het afleggen van een verklaring. Aanvaardbaar is ook het complimenten geven aan de verdachte, als dit maar niet ten koste gaat van het slachtoffer, van anderen of van de ernst van het delict. Ook kan een beroep gedaan worden op hogere loyaliteiten. Dit is een neutralisatietechniek waarbij de morele remmingen om een waarheidsgetrouwe verklaring af te leggen vergroot worden maar niet ten koste van het slachtoffer, anderen of van de ernst van het delict. Daarnaast is het mogelijk normalisatietechnieken te gebruiken waarbij de verdachte voelt dat hij als een normaal mens benaderd wordt. Ook in aanmerking komt het wijzen van de verdachte op de mogelijkheid dat het slachtoffer zijn verhaal te subjectief weergeeft en het afvlakken van de verklaring van het slachtoffer tot een objectievere verhandeling.

Een methode voor het verhoren van verkrachters is beschreven door *Merrill* (1995). Hij verwijst hierbij naar de methode van Inbau e.a. Verkrachters kunnen onderverdeeld worden in twee groepen: verkrachters die hun slachtoffer kennen (*contact rapists*) en verkrachters die agressiever, impulsiever en antisociaal zijn en hun slachtoffer meestal niet kennen (*sexual aggressor rapists*).

Bij verkrachters die hun slachtoffer kennen (*contact rapists*) kan het misdrijf het beste geminimaliseerd worden. Het minimaliseren kan gebeuren door het slachtoffer te veroordelen, door een bepaalde graad van morele verantwoordelijkheid bij haar te leggen. Dit kan door te suggereren dat het slachtoffer eerst wel wilde vrijen en later de verkeerde signalen gaf om te laten merken dat zij er mee op wilde houden. Deze benadering werkt het beste als de verhoorder een man is. Het minimaliseren van de morele ernst kan ook gebeuren door te suggereren dat een ander onder dezelfde omstandigheden hetzelfde zou hebben gedaan. Het gaat er dan om te suggereren dat de verdachte een 'doorsnee man' is, die helaas de situatie uit de hand heeft laten lopen. De verhoorders moeten de verdachte overigens wel laten toegeven dat het slachtoffer het 'nee' signaal heeft gegeven.

De groep *sexual aggressor rapists*⁸ bestaat uit complexe persoonlijkheidstypen. Verhoorders moeten de persoonskenmerken van dit soort verkrachters in aanmerking nemen als zij verhoorthema's en technieken formuleren. De drie meest voorkomende types zijn: *power reassurance rapists*, *power assertive* en *anger retaliatory types*.

8 Deze typologieën zijn ontwikkeld door Groth, Burgess en Holmstrom, en verder verfijnd door Hazelwood en Burgess. *Practical aspects of rape investigation: a multidisciplinary approach*. New York, Elsevier, 1987.

Bij de *power reassurance rapist* werkt een emotioneel appèl vaak het beste. Door de morele ernst te minimaliseren en de daden van de verdachte te rechtvaardigen kan iets van zijn schuld weggenomen worden. Zo kan hij de schuld bij het slachtoffer leggen, en toch het plegen van het misdrijf toegeven.

Bij de *power assertive* verkrachter moet bij het verhoor een beroep gedaan worden op zijn ego. Hij ziet vrouwen als onbetekenend, en zichzelf als een 'mannelijke man'. De verhoorder moet het slachtoffer veroordelen, de verdachte vleien en hem laten pochen over wat hij gedaan heeft.

Dan de *anger retaliatory rapist*. Verhoorders moeten niet-emotionele thema's aansnijden. Dit type verkrachter voelt meestal geen wroeging. De beste tactiek is het de verdachte ervan te overtuigen dat zijn schuld door het onderzoek bewezen is, en dat hij geen andere keus heeft dan het misdrijf te bekennen.

Als er geen bekentenissen komen, is een bruikbare techniek het toe laten geven dat de verdachte op de plaats van het misdrijf was, of dat hij contact had met het slachtoffer, ook al ontkent hij de daad zelf.

Verkrachters laten vaak niet alleen fysiek bewijs achter, maar ook aanwijzingen over hun persoonlijkheid. De rechercheurs kunnen door het verrichten van goed onderzoek achterhalen welk type individu het misdrijf pleegde. Met deze informatie kunnen verhoorders geëigende tactieken gebruiken om een bekentenis te verkrijgen (Merrill, 1995)⁹.

In aansluiting hierop zij verwezen naar een artikel over gedragskundige recherche-advisering van de hand van R. R. Hazelwood en C. Schippers 'Hulpmiddel in zedenzaken' (1995). Zij schrijven dat op basis van een '*personality assessment*' geadviseerd kan worden over een op de verdachte toegesneden verhoorstrategie (overigens zonder verder op zo'n strategie in te gaan). Een analist kan namelijk op verzoek van een rechercheur een analyse maken, met als doel inzicht te geven in de sterke en zwakke kanten van de potentiële verdachte. In het artikel worden de voorgenoemde verkrachterstypologieën beschreven, echter vooral met als doel het opstellen van een profiel van een onbekende dader. Een type verkrachting wordt toegevoegd: de *anger-excitation* verkrachting. Hierbij heeft de dader als motief een seksuele behoefte om fysiek en emotioneel lijden op te roepen bij zijn slachtoffers. Hij is een seksuele sadist en geniet ervan een situatie te scheppen waarin een vrouw op een angstige en zich onderwerpende manier reageert.

Het achterhalen van het type individu gebeurt met behulp van 'offender profiling', het opstellen van een daderprofiel. Het gaat erom het gedrag tijdens misdrijven te analyseren om bepaalde kenmerken van de dader te achterhalen met als doel meer inzicht te krijgen in de persoon van de dader. Met behulp van dat inzicht kan het opsporingsonderzoek gestuurd worden

9 In zijn artikel wordt verwezen naar literatuur die ook interessant kan zijn: M.A. Hertica. Interviewing sex offenders, Police chief, february 1991, 39; R.R. Hazelwood and J. Warren. The criminal behavior of the serial rapist. FBI Law enforcement bulletin, februari 1990, pp. 11-160.

en kunnen potentiële verdachten worden geëvalueerd (Zie ook Jackson, van den Eshof e.a., 1997, en Eshof, Jackson e.a., 1997). Nierop (1998), die werkzaam is bij de Dienst Recherche Advies en Ontwikkeling, Programma Moord en Zeden van de divisie Centrale Recherche Informatie beziet wat profielanalyse en gedragskundige rechercheadviesing voor het verhoor kan betekenen. Nadat de gedragsmatige aspecten van een misdrijf gereconstrueerd zijn en geanalyseerd, kan een inschatting gemaakt worden van de persoonlijkheid en de motieven van de dader. Aan de hand daarvan kan een verhoorstrategie bepaald worden. Bij een verkrachter die bijvoorbeeld spijt heeft kan de verhoorder rekening houden met zijn schuldgevoelens, zich in hem verplaatsen en kan hij eventueel het delict minimaliseren. Dit heeft bij een dader die geen spijt heeft geen zin, omdat hij waarschijnlijk geen schuldgevoelens kent. Voor Nierop is het de vraag of er bij het minimaliseren van de schuld van een verdachte sprake is van psychologische trucs, zoals Vrij (1997) stelt, en of dit dan ongeoorloofde druk oplevert. Tenslotte is er volgens haar in een verhoor altijd sprake van machtsongelijkheid tussen de verhorenden en de verhoorde en kun je vliegen beter vangen met honing dan met azijn. (Deze 'gedragskundige verhoorstrategie' is op deze plaats besproken, niet omdat deze zou passen in het rijtje verhoormethoden waarbij druk uitgeoefend zou worden, maar omdat het aansluit op het verhoren van verdachten van verkrachting).

Een andere verhoormethode is die van *Royal en Schutt*. De beschrijving komt uit Lensing (1988). Zij bevelen bij het verhoor van een verdachte van wie de schuld waarschijnlijk is, aan om het vertrouwen van de verdachte in de goede afloop te ondermijnen, een wederzijds aanvaardbare oplossing aan te bieden, *onderwerping* aanvaardbaar te maken, berusting aan te moedigen en *meegaandheid* na te streven. Daarnaast geven Royal en Schutt een verhoortactiek die berust op de gedachten van conditionering. Eerst wordt door vragen een zekere spanning opgebouwd, waarna de verhoorder zelf verlichting brengt. Er zou door herhaling een patroon van psychologische afhankelijkheid ontstaan dat leidt tot een 'geconditioneerde reflex'. Hiervan is de verkregen informatie dan een nevenproduct.

Geerds (1976), die het boek van Meinert (1939, 1955) heeft geactualiseerd en bijgewerkt, noemt de overrompelingsstrategie (*Überrumpelungsstrategie*), en de afmattende, murwmakende strategie (*Zermürmbungsstrategie*). Bij de overrompelingsstrategie gaat het erom direct aan de verdachte te zeggen dat hij de dader is, hem zo proberen te overrompelen, en tot een bekentenis te brengen. Is dat gelukt, dan moeten in het verdere verhoor de precieze omstandigheden opgehelderd worden om een geloofwaardige bekentenis te verkrijgen. Bij de murwmakende strategie wordt zeer grondig en gedetailleerd ingegaan op de persoonlijke omstandigheden van de verdachte (zijn leven, loopbaan enzovoorts) en vervolgens pas op de zaak zelf. Via duizend bijkomstigheden uit het privé-leven komt men dan – mogelijk ongemerkt – bij de voorgeschiedenis van de daad en het punt dat de verhoorder interesseert. Als nu het verhoor met betrekking tot de zaak met dezelfde grondigheid uitgevoerd wordt, is het meestal zo dat een persoon die

tot het spreken van onwaarheid besloten had, krampachtig zijn best doet tussendoor zijn goed voorbereide leugens te vertellen. Dit gaat echter niet goed samen met een punt voor punt weerleggen van de kleinste kleinigheden van de zaak. Men stoot dan al gauw op tegenspraken en onmogelijkheden. Een speciale vorm (Geerds, 1976) is het zig-zag-verhoor, dat vooral in Frankrijk geliefd zou zijn, en waarbij de verhoorders de punten van het verhoor volgens een bepaald plan afwisselen om het de verhoorde moeilijk te maken de zin van iedere vraag te doorzien. Deze murwmakende strategie is tijdrovend en vergt veel ervaring.

Schwindt (1989) is van mening dat bij dit soort tactieken en verhoormodellen, die gebaseerd zijn op de poging om de verdachte door overrompeling de uitzichtloosheid van zijn toestand duidelijk te maken, voorzichtigheid geboden is.

Meinert (genoemd in Fijnaut, 1987) geeft trucjes aan die gebruikt kunnen worden. Dit zijn o.a. de verdachte naar veel details vragen, zodat hij zichzelf verstrikt; heel direct heel precieze vragen stellen aan een verdachte die zich onzeker toont; een verdachte die weigert te praten laten merken dat zijn stilzwijgen op zichzelf reeds verdacht is; de verdachte op het juiste moment confronteren met getuigen die zeker van zichzelf zijn, of medeverdachten, die anders over de zaak denken, de verdachte in contact brengen met familie, bijvoorbeeld zijn moeder; hem brengen naar de plaats van het misdrijf of oog in oog plaatsen met de gevolgen, bijvoorbeeld hem confronteren met het lijk van het slachtoffer.

2.3.2 *Methoden waarbij geen dwang gebruikt wordt*

Een methode waarbij geen druk uitgeoefend wordt is de in Nederland ontwikkelde *standaardverhoorstrategie (SVS)*. Deze is gepubliceerd in de Handleiding verdachtenverhoor (Van den Adel, 1997). Het is vooral een tactische verhoorstrategie, die als doel heeft de verdachte in te sluiten met bewijs zodat hij, als hij het delict gepleegd heeft, gaat inzien dat verder ontkennen zinloos is (De Vries, 1997).

Volgens de SVS wordt eerst een oriënterend gesprek gevoerd, dat bedoeld is om contact te leggen met de verdachte, het gedrag van de verdachte bij verschillende spanningsniveaus te observeren en de verklaringsbereidheid vast te stellen. Vervolgens wordt een verhoorplan gemaakt. Daarna volgt het verhoor zelf. Hierin wordt de verdachte verteld wat het doel van het gesprek is, hoe een en ander in zijn werk gaat, en wat de rechten en plichten van de verdachte zijn (cautie). Belangrijk is de techniek van confrontatie (het prijsgeven van informatie op gecontroleerde momenten en op gecontroleerde wijze) en het 'omsingelen' van het bewijs (Van den Adel, 1997).

De SVS berust op algemeen aanvaarde wetenschappelijke theorieën met betrekking tot gedrag en beïnvloeding daarvan. Bij het verhoor gaat het om waarheidsvinding en centraal staat het verkleinen van weerstand van de verdachte tegen het vertellen van de waarheid. Uit non-verbale communicatie mag niet de conclusie worden getrokken dat de verdachte wel of niet betrokken is bij het strafbare feit waar hij van wordt verdacht. Tijdens

het verhoor wordt hij zonnodig alleen geconfronteerd met foto's van de plaats van het delict en van het slachtoffer en de technische bewijsmiddelen als het tactisch onderbouwd is. De SVS beschouwt een verdachte als verdachte en niet als dader en bevordert dat een verdachte ook als zodanig bejegend wordt. Verhoorders mogen geen druk uitoefenen door beloften te doen (als...dan mag je naar huis), te dreigen (als...dan wordt je zwaarder gestraft) of te misleiden (trucs, strikvrageen).

De methode is in 1991 door de Rechercheschool te Zutphen ontwikkeld in het kader van de Cursus Algemene Recherche. De SVS is ontwikkeld vanuit de praktijk en is mede tot stand gekomen op grond van de resultaten van een door de Rechercheschool in 1990 uitgevoerd, niet gepubliceerd wetenschappelijk onderzoek naar het verdachtenverhoor. In dit onderzoek werd vooral gekeken naar die eigenschappen die verhoorders succesvol maakten. De strategie is bruikbaar voor de grootste groep verdachten (Advies, 1996). De SVS is niet bruikbaar als de verdachte totaal niet wil praten. (Liegen of ontkennen is ook praten over de zaak.)

Voor toepassing van de SVS moet er een redelijk aantal (5 tot 10) aanwijzingen beschikbaar zijn, dat in de richting van de verdachte wijst, maar waarbij de verklaring van de verdachte voor de bewijsvoering nog van groot belang is. Als er (te) weinig aanwijzingen zijn is een andere strategie nodig, want dan voldoet de SVS niet. Als er veel aanwijzingen zijn, kan er een meer toegesneden werkwijze worden gekozen. De verdachte mag niet extreem gevoelig of ongevoelig zijn voor mentale druk. De SVS is bruikbaar bij verdachten die een redelijke mate van stabiliteit op deze punten vertonen (Van den Adel, 1997).

Er zijn meer strategieën ontwikkeld. Het betreft dan min of meer uitgewerkte varianten van de SVS. Zij worden om tactische redenen in het boek van Van den Adel niet besproken.¹⁰

Als een verhoor bijzonder moeilijk is, bijvoorbeeld omdat de verdachte blijft zwijgen, of als de persoonlijkheid of het gedrag aanleiding geeft tot ondersteuning, wordt regelmatig een beroep gedaan op externe deskundigen, bijvoorbeeld van de Rechercheschool (vakgroep gedragswetenschappen). Deze kunnen dan nadere adviezen geven voor een benaderingswijze die op de verdachte toegesneden is, of zelfs tijdens een verhoor daartoe aanwijzingen geven (Advies, 1996). Ook wordt regelmatig een beroep gedaan op gedragskundige rechercheadviesing door de Dienst Recherche Advies en Ontwikkeling, Programma Moord en Zeden van de CRI, waar een 'gedragskundige verhoorstrategie' gehanteerd wordt. Deze is al ter sprake gekomen (Nierop, 1998). De gedragskundige verhoorstrategie heeft ongeveer dezelfde uitgangspunten als de SVS, maar richt zich vooral op de gedragsmatige aspecten van het misdrijf. Bij de SVS speelt het gedrag van de dader tijdens het misdrijf en de motieven daarvoor niet zo'n rol, en men is er ook niet zeker van dat dit geëxtrapoleerd kan worden naar het verhoor. Een oriënterend gesprek zoals bij de SVS past niet in een gedragskundige

10 Men is, zoals eerder vermeld, aan de Rechercheschool bezig met het uitwerken van verdere technieken.

verhoorstrategie, omdat het niet goed is bij de verdachte de indruk te wekken dat de verhoorders niet weten met wie zij te maken hebben (Nierop, 1998).

Een andere methode die zeer empatisch is, is het verhoren volgens *neurolinguïstisch programmeren (NLP)*. Deze techniek is oorspronkelijk ontwikkeld in het kader van de relatie tussen therapeut en cliënt. De techniek zou volgens sommigen ook gebruikt kunnen worden als basis voor gedrag in verhoorsituaties (Rhoades, genoemd in Vrij en Lochun, 1997). Zij heeft als doel het vergemakkelijken van de communicatie tussen personen. De communicatie kan verkeerd verlopen als de therapeut (verhoorder) de wereld om zich heen anders beleeft dan de cliënt (verhoorde). Door te letten op de spraak en de oogbewegingen van een persoon, kan gezien worden hoe diens innerlijke processen verlopen en hoe hij ingesteld is (auditief, visueel of gevoelsmatig). Als de therapeut (verhoorder) zijn manier aanpast aan die van de cliënt (verhoorde), 'spiegelt' dan kan de communicatie beter worden. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de methode het artikel van Vrij en Lochun (1997). Zij laten zich negatief over de methode uit, met als argument dat de veronderstellingen die voortvloeien uit de NLP-literatuur niet door onderzoek worden geschraagd. Zij menen dat het best kan zijn dat politiemensen succesvol imitatietechnieken gebruiken om in beter contact te komen met verdachten en slachtoffers maar dat niet duidelijk is wat de reden van dat succes is. Het is volstrekt onduidelijk welk positief effect van het imiteren van gedrag uit kan gaan op het verhoren van verdachten. Spontaan gedrag leidt doorgaans tot betere resultaten. Over het opsporen van leugens aan de hand van het analyseren van oogbewegingen zijn de auteurs kort: NLP-theoretici hebben nooit gesuggereerd dat het mogelijk is en wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat het niet mogelijk is.

De '*Zaanse verhoormethode*'¹¹, die op deze plaats besproken wordt omdat het uitgangspunt betere communicatie is, hoewel de methode geleid heeft tot het uitoefenen van ontoelaatbare druk, is een verhoortechniek die is gebaseerd is op de 'case 36' communicatiemethode¹², een methode die zich richt op de wijze waarop de mens de wereld om zich heen beleeft. De techniek is gebaseerd op het hiervoor genoemde NLP. De verhoormethode werd ontwikkeld om de communicatieve vaardigheden bij het verhoren van verdachten van ernstige delicten te optimaliseren. Een verhoor volgens Case 36 ziet er als volgt uit (Advies, 1996). Alle gegevens over de achtergrond van de verdachte en die op de plaats van het delict (als zij van belang kunnen zijn voor een verhoor volgens deze methode) worden verzameld. Voordat met het verhoor begonnen wordt, wordt een stappenplan gemaakt, waarin o.a. bepaald wordt welke rechercheurs de verhoren zullen uitvoeren. Het

11 De 'Zaanse verhoormethode' als zodanig bestaat overigens niet. De naam is bedacht door een advocaat (Advies, 1996).

12 De Case 36 communicatiemethode is ontwikkeld door een communicatiedeskundige en is verder uitgewerkt voor de politiepraktijk.

verhoorteam bestaat uit verschillende types, zoals een vaderfiguur, een specialist etc. Er wordt altijd een voorgesprek met de verdachte gevoerd, om feiten te toetsen, na te gaan welke denkpatronen de verdachte gebruikt, en welke '*focal points*' hij heeft (dit zijn punten waar iemand uit zichzelf naar kijkt). Er wordt een verhoorplan opgesteld waardoor tijdens het verhoor gekozen kan worden uit verschillende toepassingen van Case 36, zoals het maken van (visuele) tijdlijnen. De communicatie wordt vergroot door de verdachte zaken te laten herbeleven op de manier die aansluit bij zijn belevingswereld: foto's worden getoond aan een visueel ingestelde verdachte, bandopnames worden afgespeeld bij een auditief ingestelde verdachte. Het kan gaan om foto's die direct met het delict te maken hebben, maar ook om foto's van bijvoorbeeld de echtgeno(o)t(e) of kinderen van de verdachte. Tijdens het verhoor wordt meegekeken en geluisterd vanuit een andere kamer, via verborgen camera's. De verdachte is ervan op de hoogte dat deze er zijn. Vanuit de regiekamer kunnen aan een verhoorder via oortelefoontjes aanwijzingen gegeven worden door de teamleider of een extern deskundige. Het verhoor wordt afgestemd op het gedrag van de verdachte. Er wordt gelet op non-verbale communicatie en gekeken wordt of gedrag congruent is, dat wil zeggen of alle persoonlijkheidsdelen van de verdachte hetzelfde uitdrukken (bijvoorbeeld 'leuk' zeggen en daarbij glimlachen).

De Zaanse verhoormethode is naar aanleiding van een aantal incidenten in opspraak gekomen. Een aantal excessen hoort echter niet tot de eigenlijke verhoormethode (Advies, 1996). Desalniettemin riep bij de beoordeling van de methode door de RAC een aantal elementen in de verhoormethode die nieuw waren ten opzichte van de SVS kritiek op. Een eerste punt van kritiek is dat door het op welke manier dan ook laten herbeleven van het delict (bijvoorbeeld met behulp van tijdlijnen, foto's) de waarheidsvinding als uitgangspunt bij het verhoor uit het oog verloren dreigt te worden. Herbeleven kan namelijk alleen door de dader. Ook Blaauw (1996) wijst erop dat de filosofie van herbeleving inhoudt dat er vanuit gegaan wordt dat de verdachte tevens de dader is.

Een tweede kritiekpunt is dat door het laten herbeleven van het delict met voorwerpen, geuren of geluiden die niet direct op het delict betrekking hebben, in feite externe druk op de verdachte uitgeoefend wordt. Dit is onwenselijk en in het algemeen ontoelaatbaar. Ten derde is het onwenselijk het verhoor af te stemmen op non-verbaal gedrag, omdat dit kan leiden tot het duiden ('schuldig' of 'onschuldig') van dat non-verbale gedrag, waarvoor een wetenschappelijke basis ontbreekt. Een ander kritiekpunt (waarop ook door Blaauw gewezen wordt) is dat tactische aanwijzingen worden weggegeven in het kader van het herbeleven. De verdachte kan daar vervolgens gebruik van maken, waardoor de betrouwbaarheid van diens verklaring in het geding komt, met als risico dat hij ten onrechte wordt vrijgesproken of veroordeeld.

Het Nederlands Instituut van Psychologen wijst het gebruik van de 'Zaanse verhoormethode' af op psychologische gronden: er wordt psychische druk uitgeoefend, en de verhoormethode is onbetrouwbaar omdat het aantal valse bekentenissen erdoor kan toenemen (Advies, 1996).

Blaauw (1996) ziet het 'spiegelen' als het 'na-apen van de lichaamsbewegingen van de verdachte' en plaatst dat in de totale manier van verhoren (waarbij er meer dan twee verhoorders aanwezig zijn, de verdachte eventueel aangeraakt wordt, er afwisselend zacht en met stemverheffing gesproken wordt enzovoorts). Hij meent dat alles samen erop gericht is de verhoorde uit balans te brengen waardoor hij zich ongemakkelijk gaat voelen.¹³

Volgens de werkgroep van de RAC waren enkele elementen uit de 'Zaanse verhoormethode' wel bruikbaar. Deze zouden een goede aanzet kunnen vormen voor het ontwikkelen van een nieuwe verhoortechniek in situaties waarvoor de standaard verhoormethode minder geschikt is.¹⁴

Een manier van verhoren waarbij het vooral ook om inlevingsvermogen gaat, is in Engeland ontwikkeld. Men verhoort daar volgens het verhoormodel *P.E.A.C.E.* Dit is beschreven in 'Investigative interviewing; a practical guide' (1996), een handleiding voor verhoor van zowel verdachten, getuigen als slachtoffers. *P.E.A.C.E.* is een acroniem van de vijf fasen waaruit de methode bestaat. Vóór het verhoor vindt de fase van voorbereiden en plannen plaats. Dit houdt mede een schriftelijk verhoorplan in (*P=preparation and planning*). Het verhoor zelf bestaat uit drie fasen: de eerste fase wordt gevormd door het uitleggen van het doel van het verhoor en het contact leggen met de verhoorde (*E=engage and explain*), de tweede fase bestaat uit het verkrijgen van een volledig verslag van de gebeurtenissen door de verhoorde; het kan hierbij nodig zijn dingen te laten verduidelijken of de verklaring in twijfel te trekken wegens inconsistenties in hetgeen gezegd is, of met ander bewijs (*A=account, clarification and challenge*). De derde fase is de eindfase, waarin het verhoor gesloten wordt. Dit gebeurt door overeenstemming te bereiken over hetgeen verklaard is en uit te leggen wat er vervolgens gebeurt (*C=closure*). Daarna volgt de evaluatie van het

13 Rassin (1997) wijst erop dat interessant is dat Blaauw het zo opvat. Kennelijk gebeurt het zich aanpassen van de verhoorder aan de beleefwijze van de verdachte, het synchroniseren van de lichaamstaal, dat bedoeld is om de communicatie te verbeteren op zo'n manier dat het als intimiderend begrepen kan worden.

14 Als bruikbare elementen ziet de werkgroep:

- het goed voorbereiden van de zaak (maken van stappen-en verhoorplan) waarbij de persoon van de verdachte en de plaats van het delict grondig worden bestudeerd;
- het samenstellen van een speciaal verhoorteam, bestaande uit personen van verschillende disciplines en vaardigheden;
- het bijstaan door een gedragsdeskundige, die echter niet zelf verhoort;
- het volgen en opnemen van het verhoor vanuit een regiekamer en het geven van aanwijzingen aan de verhoorders met behulp van telecommunicatiemiddelen, onder leiding van de politie;
- het langdurig en intensief verhoren (meerdere dagen);
- het confronteren van de verdachte met foto's en ander (technisch) bewijsmateriaal uitsluitend met betrekking tot het strafbaar feit.

Een aantal elementen is standaard opgenomen in de leerstof van de recherschool Vrij (1997). Eén element is nieuw, namelijk het opnemen en volgen van een verhoor vanuit een regiekamer en het geven van aanwijzingen aan de verhoorders met behulp van communicatiemiddelen. Hierop wordt teruggekomen in het kader van het opnemen van het verhoor op geluidsband dan wel video.

gehele verhoor (*E=evaluation*). In deze fase moet een aantal zaken in ogenschouw genomen worden: welke informatie is verkregen? Welke verdere naspeuringen moeten verricht worden? Hoe past deze verklaring bij ander beschikbaar bewijs? Welke actie dient te worden ondernomen? Hoe voerde de verhoorder het verhoor uit en hoe kan hij zijn vaardigheden verder ontwikkelen? Het kan zijn dat het oorspronkelijke plan bijgesteld moet worden, of dat prioriteiten opnieuw gesteld moeten worden.

Naast goed voorbereiden en plannen is een goede gesprekstechniek heel belangrijk. Het is namelijk de taak van een professionele verhoorder een klimaat te scheppen waarin degene die verhoord wordt, de waarheid wil vertellen. Professionele verhoorders moeten intermenselijke vaardigheden ontwikkelen om de juiste vragen op de juiste manier te stellen zodat een volledige en eerlijke verklaring wordt gegeven. Men geeft in Engeland tegenwoordig de voorkeur aan de term *investigative interviewing* boven *interrogation* omdat *interrogation* geassocieerd kan worden met onderdrukkende tactieken (*Investigative interviewing*, 1996).¹⁵

Hoewel er in het volgende geen sprake is van een verhoortechniek, maar eerder van het zoeken naar benodigde vaardigheden om daarop een verhoortraining voor gevorderden¹⁶ te ontwikkelen, zij hier gewezen op de publicatie: 'Helping to identify skills gaps in specialist investigative interviewing: enhancement of professional skills' van Bull en Cherryman (1995). Dit is, voor zover ik weet, de enige in Engeland verschenen publicatie met betrekking tot 'specialistisch' verhoren. Het is de neerslag van een onderzoek onder ervaren politiemensen naar de benodigde vaardigheden voor verhoren in bijzondere situaties. Het gaat daarbij zowel om het verhoren van verdachten, als van getuigen of slachtoffers. De definitie van

- 15 De ACPO *Steering Group on investigative interviewing* heeft zeven beginselen van *investigative interviewing* goedgekeurd, die gelden voor het verhoren van slachtoffers, getuigen en verdachten:
- 1 Het gaat er bij *investigative interviewing* om nauwkeurige en betrouwbare informatie te verkrijgen over de zaak.
 - 2 Een open geest is nodig. Informatie die verkregen is van de persoon die verhoord wordt, moet altijd afgezet worden tegen hetgeen de verhoorder al weet of wat eenvoudig vastgesteld kan worden.
 - 3 Een verhoorder moet tijdens het verhoor altijd rechtvaardig (*fair*) handelen gezien de omstandigheden van ieder individueel geval.
 - 4 De verhoorder hoeft geen genoegen te nemen met het eerst gegeven antwoord. Vragen is niet ongeoorloofd alleen omdat het aanhoudend is.
 - 5 De politie heeft het recht vragen te stellen, ook al doet de verdachte een beroep op zijn zwijgrecht.
 - 6 Politiemensen zijn vrij vragen te stellen om de waarheid te achterhalen. Zij zijn niet gebonden aan de regels die gelden bij de rechtszitting. (Dit geldt niet voor verhoren van kinderen als slachtoffer van zedendelicten of mishandeling, als deze ter zitting gebruikt worden.)
 - 7 Kwetsbare personen, of zij nu slachtoffer, getuige of verdachte zijn, moeten altijd met speciale voorkomendheid behandeld worden.
- 16 Overigens zijn politietrainingcursussen m.b.t. verhoor geëvalueerd (McGurk, B. J.Carr e.a., 1993).

specialist investigative interviewing, waar brede overeenstemming over is¹⁷, luidt: 'Het eerlijke en vergemakkelijkende (*facilitative*) verhoor door een goed getrainde, ervaren politieambtenaar met een diepgaande kennis over een speciaal gebied, van een verdachte, getuige of slachtoffer bij delicten van een speciale aard of in ongebruikelijke omstandigheden¹⁸. Het kan daarbij gaan om ingewikkelde, zware of gevoelige delicten. Het verhoor vereist dan extra vaardigheden¹⁹, waarbij men binnen de bewijsregels blijft, en die in overeenstemming zijn met de principes van *investigative interviewing*²⁰, teneinde juiste, geloofwaardige en betrouwbare informatie te verkrijgen om de waarheid vast te helpen stellen.'

Uit het onderzoek bleek dat de vaardigheid 'luisteren' het belangrijkste werd gevonden. Eveneens belangrijk vond men open geest, kennis van het onderwerp, voorbereiding, flexibiliteit, vragen stellen, meeleven, empathie en verstandhouding. Men was van mening dat alle vaardigheden verbeterd konden worden en dat het het vaakst ontbrak aan voorbereiding, open geest en flexibiliteit.²¹

Ongeveer de helft van de respondenten bestond uit agenten van de *Child or family protection*, die vooral getuigen en slachtoffers ondervragen. De andere groep bestond uit mensen van de *Criminal investigation division*, maar ook van de specialismen drugs, fraude, ernstige misdaad, *special branch*, opleidingen, zedenzaken. Beide groepen vonden luisteren erg belangrijk.

Over de vraag of daar voldoende vaardigheid in was, waren de groepen verdeeld. De mensen van de *Child en family protection* vonden vaker dan de andere groep dat die vaardigheid er was.

Daarnaast werden geluidsbanden van verdachtenverhoren, die vielen binnen de definitie van *specialist investigative interviewing*, geanalyseerd. Gekeken werd naar het al of niet aanwezig zijn van een aantal factoren, en naar het algemene vaardigheidsniveau waarmee de verhoorders het verhoor uitvoerden. De meest geconstateerde zwakheden waren het niet inlassen van pauzes en stiltes, een gebrek aan verstandhouding en aan mededogen, inflexibiliteit en het gebruik van suggestieve vragen. Een vergelijking van verhoren waarvan men vond dat zij op een vaardige manier gehouden werden met verhoren waarvan men dit niet vond liet een aantal verschillen zien, met name wat betreft communicatievaardigheden, flexibiliteit en mededogen.

Een andere verhoortechniek waarbij men niet uitgaat van dwang en druk is de uit de VS afkomstige methode van *Yeschke* (1987). Hij is van mening dat

17 Aan een groot aantal politiemensen werd gevraagd hoe zij het begrip zouden definiëren. De antwoorden werden geanalyseerd en zo werd tot een werkdefinitie gekomen. Deze werd bijgesteld en in verschillende tijdschriften gepubliceerd met verzoek tot commentaar.

18 Bijvoorbeeld terrorisme, kindermishandeling, zedendelicten of daar waar het waarschijnlijk is dat de zaak aandacht van de media trekt.

19 Bijvoorbeeld bij het verhoren van een kwetsbare persoon.

20 Zoeken naar de waarheid, eerlijkheid, openheid van geest en zorg om hen die kwetsbaar zijn.

21 Hoewel de ondervraagden dat over zichzelf niet vonden.

er sprake moet zijn van *interviewen* van personen die te maken hebben met een strafbaar feit (slachtoffers, getuigen en verdachten), en niet van *verhoren*, omdat het niet juist is iedere verdachte te verhoren alsof hij schuldig is. Dit leidt zijns inziens tot negatieve resultaten. Aanbevolen wordt o.a. een goede verstandhouding op te bouwen en te behouden, empathie, respect en zuiverheid te tonen tegenover gehoorde, en geen dwingend, onaangenaam gedrag te vertonen. Yeschke geeft een stroomschema voor het verhoor, bestaande uit zes fasen: historisch, persoonlijke voorbereiding, beginfase (fase vóór het contact, strategische planning, contactfase), hoofdfase, eindfase, en follow-up. Zijn algemene boodschap is: probeer de verhoorde te begrijpen, te begrijpen waarom iemand zo reageert en praat, en reageer daar op.

Ook in Duitsland worden verhoortechnieken voorgestaan waarbij geen dwang uitgeoefend wordt. Schwindt beschrijft in zijn artikelenserie in *Kriminalistik* (1989) een aantal wegen om betere resultaten te verkrijgen bij het verhoor, zowel van getuigen als van verdachten.²² De sfeer waarin het verhoor plaats vindt is heel belangrijk, meer dan het tactisch en technisch optimaal voorbereiden.²³ Het gaat erom een positief contact met de verhoorde op te bouwen, door zich op de verdachte in te stellen, zijn behoeften te erkennen en overbodige remmingen weg te nemen. Het is niet zo belangrijk een bepaalde (harde of zachte) stijl te hanteren. Niet de ambtsautoriteit, maar de uitstraling van de persoonlijkheid zorgen ervoor dat de verhoorder het verloop van het verhoor in de hand houdt.

Vóór het verhoor wordt de kwaliteit van een geval en de aard van de deelname van personen vastgesteld. Verdere voorbereiding is nodig aan de hand van een verhoorplan. Hierbij moet de verhoorder vaststellen of hij genoeg kennis heeft van de stukken en de zaak, de te verhoren persoon en de betreffende wetten. De verhoorder moet de te stellen vragen voorbereiden en bezien of de zaken die aan de verhoorde voorgehouden zullen worden sluitend zijn. De juiste volgorde van voorleggen moet aangebracht worden. Het is belangrijk dat bewijsmiddelen en stukken klaarliggen. Daarna volgt een voorgesprek, waarin wordt uitgelegd hoe het verhoor in zijn werk gaat en wat het doel is. Het voorgesprek is erg belangrijk omdat de persoon die

- 22 Hij maakt een onderscheid tussen verhoortechniek en verhoortactiek. Verhoortechniek is de vaardigheid van de verhoorder om op basis van beroepservaringsweten en psychologische inzichten zo volledig mogelijke verklaringen te verkrijgen, die voor het gerecht bruikbaar zijn. Hierbij hoort het gebruiken van methoden en hulpmiddelen om een constructief en vlot verhoorverloop te verkrijgen. Verhoortactiek is het plannen en uitvoeren van een verhoor onder het doelgerichte gebruik van doelmatige en geoorloofde verhoormethoden voor het verkrijgen van bewijs.
- 23 Ook Hermanutz (1994) wijst erop dat uit onderzoek is gebleken dat het contact met de verdachte belangrijker is dan de keuze van de 'juiste verhoortechniek'. Verhoorenden met de 'verkeerde techniek' verkregen voor een deel betere resultaten dan de gebruikers van een juiste techniek. Het bleek dat zij een beter contact met de verdachte hadden gemaakt. Ook Mag. Edelbacher wees erop dat het vooral om de persoonlijkheid van de verhoorder gaat, en dat het doorgeven van ervaring van verhoorders aan nieuwe collega's van groot belang is.

inlichtingen geeft (kan dus een getuige zijn of een verdachte) en de verhoorde elkaar voor het eerst treffen en in deze fase wordt beslist of te verwachten is dat een bruikbare verklaring tot stand zal komen. De politiebeampte moet ervoor zorgen een positief contact te verkrijgen met de verhoorde. Hierna wordt overgegaan tot het verhoor. Het is nuttig het verhoor te beginnen met het laten vertellen van het verhaal door de verhoorde, zodat zijn versie van de zaak duidelijk wordt. Daarna volgt dan de bevraging, waarbij de vraagtechniek zeer belangrijk is (hier gaat Schwindt uitvoerig op in). Vervolgens is het vaststellen van de geloofwaardigheid van de verklaring van groot belang (hoe waarnemingsvaardig, herinneringsvaardig en weergavevaardig is de verhoorde? Liegt hij? Analyse van de verklaring, opheldering van tegenspraak, het ontdekken van eventuele afspraken). Er zijn lichamelijke signalen die op liegen kunnen wijzen, maar ook andere oorzaken kunnen hebben (glimlachen, oogcontact vermijden, starre lichaamshouding).²⁴

De *Sondieringsstrategie* is, aldus Geerds (1976) de meest gebruikelijke strategie van verhoren: na het vragen naar personalia, het doen van mededelingen etc. wordt puntsgewijs het verloop van de gebeurtenissen doorgenomen.

2.4 Type verdachte

Sommige auteurs gaan in op het 'type' verhoorde, waarbij overigens de indeling in 'soorten' verschillend is, en geven aan hoe het beste op deze typen gereageerd kan worden. Yeschke (1987) maakt bijvoorbeeld het volgende onderscheid (waarbij het niet specifiek om verdachten gaat): de klager, de betweter, de besluiteloze, de afstandelijke, de warhoofdige, de sociopaat en de psychopaat. Bij al deze 'typen', helaas op de twee laatste na, geeft hij aan op welke manier de verhoorder daarop kan reageren. Zo moet de verhoorder goed luisteren naar klagers, en moet hij vermijden defensief te worden, en terug te argumenteren. Hij moet goed laten merken details van de klachten te begrijpen. Aan betweters moet de verhoorder de kans geven kennis te spuien; het zijn meestal bedachtzame, logische en zakelijke types, die reageren op woorden als detail, getest, ordelijk etc. Het is dan nuttig feiten en cijfers bij de hand te hebben en gebruik te maken van systematische, degelijke methoden. Bij besluitelozen, die willen meewerken, maar worden tegengehouden door angst om besluiten te nemen, kunnen verhoorders het beste langzaam een band opbouwen en versterken door kalm, vertrouwenwekkend, professioneel gedrag te laten zien. Met afstandelijke personen, die controle willen houden en niet willen dat iemand hen beïnvloedt, kan men beter in concepten dan in specifieke details spreken. Zij moeten op een respectvolle wijze benaderd worden. Met warhoofdige typen, die niet in staat lijken tot ernstige, samenhangende gedachten, moet punt voor punt gekomen worden tot het doel; vaak hebben

24 Als een verhoorder zich slechts kort met een verhoorde bezighoudt, kan hij niet weten hoe deze zich normaal gedraagt, en of bepaalde lichamelijke reacties op liegen wijzen.

zij een gebrek aan vertrouwen. Deze mensen zitten niet ingewikkeld in elkaar, zij geven over het algemeen waarheidsgetrouwe antwoorden, omdat zij relatief gezien de kunde niet bezitten om in zodanig ingewikkelde termen te denken dat zij tot liegen in staat zijn. De verhoorder moet met behulp van goede technieken, door alle onnodige gebabbel heen tot de benodigde feiten komen. Daarnaast kunnen verhoorden, aldus nog steeds Yeschke, in verschillende mate meewerken: zij kunnen meegaand zijn, onwillig, of vijandig. Ook kunnen zij liegen. Bij onwilligen is het goed te proberen te begrijpen waarom iemand niet meewerkt en dat te laten merken (zoals gezegd, het gaat bij Yeschke om het verhoren van mensen, zonder dat al duidelijk hoeft te zijn of iemand als getuige of als verdachte aangemerkt moet worden). Hij probeert zelf altijd eerst de basis voor de onwilligheid van de verhoorde op te lossen, voordat hij probeert informatie te verkrijgen. Het is volgens hem niet goed mensen in de hoek te duwen om toch gegevens te verkrijgen: dit veroorzaakt rebellie en maakt een einde aan iedere vorm van inschikkelijkheid. Het is niet goed een verhoorde op kleine leugens te pakken, en hem te hekelen wegens gebrek aan medewerking. Dat veroorzaakt vaak wraakgevoelens die duidelijk worden in vervorming van gegevens. Het is als verhoorder beter te doen of je kleine leugens niet ziet, en ze te vergeven. Het is goed te proberen tactvol en diplomatiek te blijven. Ook wat vijandige verhoorden betreft is het goed te bedenken waarom zij vijandig zijn. Dit kan heel verschillende oorzaken hebben. Zij kunnen bijvoorbeeld hun onafhankelijkheid willen tonen, of zijn verontwaardigd over alle discipline en autoriteit. De verhoorder moet dan vooral geduldig en volhardend zijn, om verborgen, irrationele tegenwerking het hoofd te bieden. Het kan ook zijn dat iemand vijandig wordt omdat hij merkt dat hij het verhoor niet succesvol kan manipuleren. De verhoorder moet dan proberen te begrijpen wat er in de verhoorde omgaat. Het zijn slechts enkelen die dat kunnen.

Lensing (1988) wijst op een indeling op grond van houding: zo maken O'Hara en O'Hara naar zijn zeggen in hun handleiding melding van een 'ik weet van niets' (*know-nothing*) type, een ongeïnteresseerd (*disinterested*) type, een wantrouwig type.

Schwindt meent dat vooral *first offenders* aanspreekbaar zijn op het emotionele vlak. Zij zijn dankbaar voor een verhoorder die hen begrijpt. De verhoorder kan dan op de morele kant van de zaak wijzen en een beroep doen op hun verantwoordelijkheidsgevoel. Dit kan gekoppeld worden aan begrip voor hun zwakheden.

Een verdachte test vaak de bereidheid van een verhoorder om op hem in te gaan: hij hoopt dat de beslissing wel of niet te bekennen uit handen genomen wordt. Vaak gaat er een zichtbare innerlijke strijd vooraf aan het bekennen (Schwindt, 1989).

Geerds (1976) geeft aan dat de beste wijze van benadering mede afhankelijk is van de eigenschappen van de verhoorde, die dynamisch en psychologisch van aard zijn. De dynamische eigenschappen van de te verhoren persoon zijn van belang voor de techniek van het verhoor, omdat daaraan ontleend kan worden hoe de betreffende persoon zich zal opstellen: hoe zal hij bijvoorbeeld op een verdenking reageren en met welke vastbeslotenheid zal

hij de verdenking van een strafbare daad afwijzen; zal hij rationele argumenten rustig aanhoren, of zal hij voortijdig exploderen. Ook kan dan een beeld gevormd worden over welke mate van weerstand te verwachten is. Geerds (1976) onderscheidt een aantal menstypen ten aanzien waarvan de verhoorder zich anders moet opstellen. Hij maakt onderscheid in impulsief type (*Triebmensch*), wilsmens (*Willensmensch*), *Vorstellungsmensch*, gevoelsmens (*Gefühlsmensch*) en *Empfindungsmensch*.

Het *impulsieve* type mens wordt vaak door een voor zich zelf onverklaarbare drang tot zijn daden gedreven. De verhoorder kan de instinctieve weerstand van de verhoorde tegen alles wat niet tegemoet komt aan zijn wensen, het beste met rustige vastberadenheid tegemoetkomen. Ruw optreden roept slechts trots en onverbiddelijkheid op bij de verhoorde. Vriendelijkheid zal door hem gemakkelijk als zwakte geïnterpreteerd worden. Daarnaast is er de *wilsmens*, die een duidelijke sterkte en volharding in zijn besluitvaardigheid kent en een bepaalde geldingsdrang heeft. Bij het verhoren van zo'n persoon moet de verhoorder rekening houden met een bewuste of onbewuste vijandigheid. De verhoorder moet een koele, maar vriendelijke reserve en een nadrukkelijke terughoudendheid tonen. Dit soort verhoorde praat in het algemeen niet al te veel en houdt ook niet van praatlustigheid bij anderen. De toon moet dan ook zakelijk blijven. De *Vorstellungsmensch* is gevoelig en in veel dingen zelfs overgevoelig. Dit soort mens is vol van voorstellingen en wensbeelden, maar heeft de wilskracht niet deze in werkelijkheid om te zetten. Dit type persoon heeft de neiging van het onderwerp van gesprek af te dwalen, zodat de verhoorder absoluut nuchter en zakelijk moet zijn. Dit type verhoorde zou geen bijzondere weerstand bieden aan een energieke maar vriendelijke toon. De *gevoelsmens* handelt vaak zonder goed doordachte bedoelingen en is te toenaderingsgezind en verzoeningsgeneigd om in eigenzinnigheid en hardnekkigheid te vervallen. Bij dit soort mens kan de verhoorder het beste eerst vertrouwen opbouwen. Met 'gevoelsargumenten' zou men een heel eind komen. Bij de *Empfindungsmensch* speelt het gevoel een doorslaggevende rol. Deze mensen ervaren alles als sensatie, en zij zoeken deze. Zo'n persoon kan, aldus nog steeds Geerds, het beste benaderd worden met zakelijke vriendelijkheid. Liegt de persoon dan weerlegt de verhoorder deze leugens een of twee keer. Blijft de verdachte liegen, dan wordt hem in duidelijke bewoordingen meegedeeld, dat men gewend is de zaak voor de persoon te stellen, en dat men er niet aan denkt de gevoelens van de verhoorde te sparen als dat de zaak schaadt. Als de verhoorder heeft laten zien dat hij niet gevoelig is voor tranen en gevoelsuitbarstingen, kan hij daarna terugkeren tot zakelijke vriendelijkheid.

Met ieder menstype zou de politie tijdens het verhoor dus anders moeten omgaan. Het onderscheid heeft echter geen wetenschappelijke pretentie, het is eerder een praktisch hulpmiddel, of zoals Geerds het uitdrukt, het zijn 'krukken die het lopen kunnen vergemakkelijken'. Het is ook niet nodig bij ieder verhoor de persoon volledig te analyseren, het gaat er meer om dat verhoorders zich dergelijke vaardigheden eigen maken. Voor iedere zaak en voor iedere verhoorde zou eigenlijk een nieuw plan en een bijzondere strategie ontwikkeld moeten worden.

Hermanutz (1994) meent dat slechts in sommige gevallen de persoonlijkheid van getuige of beschuldigde op betrouwbare wijze in te schatten is.

2.4.1 *Zwijgende verdachte*

Door sommige auteurs wordt al of niet expliciet ingegaan op de zwijgende verdachte. Er wordt verschillend gedacht over de mogelijkheid en de manier waarop een zwijgende verdachte tot praten kan worden gebracht.

De meeste verdachten blijven overigens niet zwijgen. Bijna geen verdachte houdt zijn weigering iets te zeggen tot het einde vol (Schwindt, 1989).

Beroepsmisdadigers zullen alleen bekennen als zij zien dat verder ontkennen zinloos is, bijvoorbeeld als er overig bewijs is (Fijnaut, 1987). Schwindt (1989) is van mening dat het bij criminelen die al een carrière achter de rug hebben gunstig is op verstandelijk vlak te argumenteren. Aan de verdachte moet duidelijk gemaakt worden welke nadelen verder zwijgen met zich mee brengt en welke voordelen meewerken met zich mee kan brengen.

Schwindt (1989) meent dat een verdachte die niets wil zeggen er op gewezen moet worden, dat hij zodoende de mogelijkheid onbenut laat de tegen hem ingebrachte verdenkingen te ontkrachten door zijn verklaring. Een weigering te verklaren kan schadelijk voor de verdachte zijn, omdat er het gevaar is, dat hij belangrijke details vergeet, bijvoorbeeld bewijzen die zijn schuld in een milder licht stellen. (Bij iedere verdachte zijn wel argumenten te vinden die zijn daad in een ander licht stellen). Later kunnen dat soort dingen misschien niet meer zekergesteld worden. De verhoorder kan een verdachte helpen zijn remmingen weg te nemen, door de bij ieder aanwezige mededelingsbehoefte te steunen. Vaak is een verdachte opgelucht als hij opgebiecht heeft. De verhoorder moet begrip tonen, hem de kans geven zich te rechtvaardigen en zijn angst verminderen.

Zoals gezien is een methode om niet-geëmotioneerde, zwijgende of ontkennende verdachten tot een bekentenis te brengen, de methode van Inbau e.a. (Gudjonsson, 1992, Vrij, 1997). Hierbij worden de consequenties van verder zwijgen gedramatiseerd (gemaximaliseerd), en wordt gesuggereerd dat er voldoende bewijsmateriaal voorhanden is, zodat verder zwijgen geen zin heeft. De bezwaren tegen deze methode zijn al eerder ter sprake gekomen.

Meinert (genoemd in Fijnaut, 1987) meent dat de verhoorder moet laten merken dat stilzwijgen op zichzelf reeds verdacht is.

Er zouden waarheidssera gebruikt kunnen worden om een verdachte aan het praten te krijgen. In Nederland zijn deze echter verboden.

In Engeland en Wales, waar veel onderzoek plaats heeft gevonden naar het verhoor (zie paragraaf 3.5.2) bleek dat er verschillende technieken werden gebruikt om antwoorden uit te lokken, zoals het verhogen van de druk door het onthullen van verder beschuldigend bewijs, of het richten van het gesprek op een minder bedreigend onderwerp, of door door te gaan met de bestaande lijn van vragen, of door te vertellen dat zwijgen voor de verhorende inhield dat de verdachte schuldig was. Ook werd de verdachte soms via informele contacten buiten het verhoor om alsnog tot praten gebracht.

Toch is de simpele waarheid, aldus Baldwin (1992), dat het ontzettend moeilijk is om onwillige verdachten aan te zetten te bekennen door methoden die tegenwoordig (in Engeland) acceptabel worden geacht. Volgens John Kelly van de *National Crime Faculty* te Bramshill, Engeland, zou *conversation management* een meer gerichte benadering zijn om een onwillige te verhoren. Als iemand echter niet wil praten, helpt niets, naar zijn zeggen.

2.4.2 *Andere soorten verdachten*

Het verhoren van allochtonen, of van personen die de taal van het land waarin zij verdacht worden niet goed spreken, levert specifieke problemen op. Deze zijn gelegen in het niet verstaan van elkaars taal, wat opgelost kan worden door tolken, maar ook in cultuurverschillen. (Verwezen zij naar Yesilgoez, 1995 en Van den Adel, 1997.)

Ook het verhoren van verslaafden zou specifieke problemen met zich mee kunnen brengen. Volgens Van den Adel (1997) is de in Nederland gebruikte SVS bruikbaar bij verslaafden. Toch geeft hij enkele algemene tips voor het verhoren van verslaafden.

2.5 **Ondersteunende technieken**

In de literatuur wordt een aantal technieken behandeld, die als ondersteunend kunnen worden gekwalificeerd. Zij worden hieronder kort besproken.

2.5.1 *Leugendetectie*

In hun artikel uit 1997 geven Boelhouwer en Merckelbach (1997) een beschrijving van de verschillende technieken die bij leugendetectie gebruikt kunnen worden. Zij geven aan dat geconstateerd moet worden dat 'de leugendetector' niet bestaat. Er is niet, zoals zij het omschrijven, 'een soort kastje waarop een verdachte aangesloten wordt en dat begint te piepen als hij of zij liegt'. Het gaat altijd om het registreren van fysiologische reacties in samenhang met een techniek van ondervragen. Er is niet één speciaal patroon van fysiologische reacties dat bij iedere schuldige of onschuldige hetzelfde is. Bovendien is het niet mogelijk 'het geweten' in een mens te meten.

Er is echter vanuit een psychofysiologische invalshoek weinig dat het gebruik van leugendetectie in de weg lijkt te staan. Vooral in de vroege fase van opsporing, als een verdachte nog niet op de hoogte is van allerlei details van de zaak, kunnen onschuldigen snel uitgesloten worden. De juridische consequenties van het inzetten van leugendetectie zullen door juristen moeten worden bezien. In 1993 bracht de werkgroep Leugendetectie van de RAC een rapport uit waarin zij redelijk enthousiast was over leugendetectie. In hun rapport aan de minister (1996) geven Van Koppen, Boelhouwer e.a. aan dat leugendetectie in principe toegepast zou kunnen worden op alle soorten misdrijven. Het leek hen echter alleen zinvol in een naar verhouding

klein deel van de zaken, namelijk zaken die door de politie als niet opgehelderd worden beschouwd en zaken waarin het openbaar ministerie tot bewijssepot besluit. Ook zaken waarin een verdachte ontkent en het bewijs niet overweldigend is zouden in aanmerking komen. Het leek de auteurs redelijk de leugendetector alleen bij de meer ernstige misdrijven toe te passen, gezien inspanning en kosten. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen op welk moment van het opsporingsonderzoek toepassing van de leugendetector het meest zinvol is (Van Koppen, Boelhouwer e.a., 1996). In Duitsland wordt een experiment met leugendetectie gestart.

2.5.2 *Hypnose/waarheidssera/grafologie*

Forensisch hypnoseverhoor van verdachten vindt niet plaats, hoogstens op verzoek van de verdachte zelf. Het kan bij getuigen worden gebruikt, onder voorwaarden. Het draagt echter weinig bij, noch in tactische noch in juridische zin (Van den Adel, 1997). Een onder hypnose afgelegde verklaring mag slechts als ontlastend bewijs worden gebruikt (HR, 1985), dit omdat de verklaring dan niet in vrijheid is afgelegd (Rassin, 1997).

Waarheidssera zouden een middel kunnen zijn om zwiigende verdachten te laten praten, omdat het toedienen ervan tot gevolg zou hebben dat een verhoorde niet langer in staat is informatie achter te houden. In Nederland is het echter verboden (Rassin, 1997). Van Leeuwen (1988) kwam naar aanleiding van een zaak waarin de verdachte zich onder hypnose had laten verhoren door een daarin zeer gereputeerde psychiater/hypnotherapeut tot de conclusie dat het verhoor van een verdachte onder hypnose of narcoanalyse afgewezen dient te worden.

Op grond van het schrift van iemand zou, aldus Meinert (genoemd in Fijnaut, 1987) inzicht kunnen worden verkregen in de persoonlijkheid van een verhoorde, in de sterkte van diens weerstand, wilskracht en dergelijke. Dat zou gebruikt kunnen worden om de verhoortactiek te bepalen, met name bij ontkenkende verdachten.

2.5.3 *Geluidsband/video/telecommunicatiemiddelen*

Het opnemen van het verhoor op geluidsband dan wel video, is als zodanig geen verhoortechniek. Het kan gebruikt worden om achteraf vast te stellen hoe het verloop van het verhoor was en of er wellicht ongeoorloofde tactieken zijn gebruikt. Ook kan dan worden vastgesteld of hetgeen in het proces-verbaal vermeld is, overeenkomt met hetgeen verklaard is. Op deze plaats wordt daar niet nader op ingegaan. In Engeland is het opnemen op geluidsband dan wel video verplicht. Deze werkwijze is daar geëvalueerd. Daarnaast kan het vastleggen op met name video een leerzame functie hebben.

Zo beschrijft Nierop in haar artikel 'Verdachtenverhoor op video' (1997), hoe het op video opnemen van een verhoor gebruikt kan worden bij het ondersteunen ervan. Het gaat dan vooral om het verhoren van verdachten van ernstige misdrijven, zoals moord, zedendelicten, brandstichtingen of bedreigingen. Zoals eerder gezien adviseren gedragskundigen van de divisie

CRI bij het opstellen van een verhoorplan, waarbij gekeken wordt naar de persoonlijkheid van de dader, de persoonlijkheid en de houding van de verhoorders en de aard van het misdrijf. De gedragskundigen begeleiden de verhoorders vanuit een andere kamer dan de verhoorkamer. Het verhoor wordt op video opgenomen. Het voordeel van videoregistratie is dat anderen dan de verhorende rechercheurs mee kunnen kijken, zowel tijdens het verhoor als daarna. Het zien en horen geeft een veel duidelijker beeld van de persoonlijkheid en de opstelling van de verdachte, dan ooit met woorden overgebracht kan worden. Het opnemen roept echter wel een aantal vragen van juridische aard op.²⁵ Vrij (1997) vindt het een goed idee rechercheurs die op dat moment niet meedoen aan het verhoor, maar wel bij de zaak betrokken zijn te laten meekijken met het verhoor. Voordeel is dat de rechercheurs op de hoogte blijven en dat zij een goed idee voor het verhoor kunnen bedenken, juist omdat zij even afstand kunnen nemen. Een bezwaar vindt hij echter dat meekijkende rechercheurs in kunnen grijpen, door de verhorende rechercheurs aanwijzingen te geven. Het is namelijk een bekend psychologisch verschijnsel dat mensen die niet in direct contact staan met de betrokkene, extremer kunnen reageren. Bovendien zullen degenen die het gesprek voeren minder op hun woorden passen als zij gesouffleerd worden, omdat zij achteraf kunnen zeggen dat de opmerking vanuit de regiekamer voorgezegd werd. Souffleertechnieken zijn in politieverhoren afkeurenswaardig. Het zou, aldus Vrij beter zijn als een rechercheur die in de regiekamer iets goeds bedenkt naar de verhoorkamer gaat en actief mee gaat doen.

Baldwin (1992) is van mening dat het door middel van oortelefoontjes direct communiceren met de verhoorder tijdens het verhoor voordelen kan hebben, omdat het politiemensen buiten de kamer bijvoorbeeld in staat stelt verklaringen te checken die de verhoorde heeft gemaakt. Het heeft het nadeel dat het tot onaanvaardbare druk op verdachten kan leiden als collega's van de verhoorder die niet aan het verhoor deelnemen, in staat worden gesteld advies te geven over vragen en tactiek. De positie van een verdachte kan erg kwetsbaar worden als er een batterij politiemensen buiten de verhoorkamer is om advies te geven aan verhoorders. Er is bij advocaten al bezorgdheid dat op die manier geheime, zelfs sinistere methoden de verhoorkamer binnengebracht worden. Sommige advocaten willen daarom ook niet dat het verhoor op video opgenomen wordt (Baldwin, 1992).

25 Inmiddels (april 1998) heeft de werkgroep van de RAC advies uitgebracht over het structurele gebruik van geluids- en beeldopnamen bij verhoor.

3 Beschrijving van de situatie in enkele landen

3.1 Algemeen

Nu een aantal verhoortechnieken besproken is, wordt de achtergrond waartegen zij gebruikt worden, per land besproken. Aan de orde komen de situatie in Nederland, de VS, Engeland en Duitsland. Per land wordt een aantal zaken kort besproken: de (wettelijke) regels met betrekking tot verhoor, het doel van het verhoor, zoals dat in het betreffende land gezien wordt, de rechten van de verdachte, het belang van het verhoor. Ter sprake komen relevant onderzoek en de resultaten daarvan, en eventuele andere relevante publicaties.

De volgorde waarin deze zaken aan de orde komen is per land verschillend. Voordat daartoe overgegaan wordt, worden enkele regels uit internationale verdragen besproken.

3.2 Verdragen

In het Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing van de VN, is vastgelegd dat er geen tortuur plaats mag vinden. Voor de Europese landen geldt op grond van art. 3 van het EVRM (Europees Verdrag van de rechten van de mens) dat er geen foltering noch onmenselijke of vernederende behandeling plaats mag vinden.

Bovendien moet aan de verdachte de reden van zijn arrestatie, alsmede de 'aard en reden' van de beschuldiging worden meegedeeld (art. 5 lid 2, respectievelijk 6 lid 3a EVRM), heeft de verdachte tegen wie een vervolging is ingesteld het recht op een kosteloze raadsman naar keuze en op een tolk (art. 6 lid 3c en e EVRM) en heeft hij het recht als onschuldig behandeld te worden totdat zijn schuld wettig en overtuigend bewezen is (art. 6 lid 2 EVRM).

Daarnaast geldt het nemo-teneturbeginsel: niemand kan gedwongen worden tegen zichzelf te getuigen of een bekentenis af te leggen. Dit is geregeld in art. 14 lid 3 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR). Nadat de vervolging is begonnen, geldt ook het algemene *fair hearing* beginsel (art. 6 lid 1 EVRM, art. 14 lid 1 IVBPR).

3.3 Nederland

3.3.1 Wettelijke regeling

Het doel van het verhoor is de waarheidsvinding (Van den Adel, 1997). Bij het verhoren mag geen pressie uitgeoefend worden. Dit is geregeld in artikel

29 lid 1 van het Wetboek van Strafvordering. In dit artikel staat dat in alle gevallen waarin iemand als verdachte wordt gehoord, de verhorende rechter of ambtenaar zich onthoudt van alles wat de strekking heeft een verklaring te verkrijgen, waarvan niet gezegd kan worden dat zij in vrijheid is afgelegd. Zoals vermeld is in een verhoor altijd een element van onvrijwilligheid aanwezig: de ene partij wil achter de feiten komen en de andere partij kan vragen beantwoorden of niet, maar heeft in het algemeen weinig belang bij voorzetting van het verhoor. Beïnvloeding, uitoefening van druk op de verhoorde is als het ware ingebouwd. Daar is de wetgever zich ook van bewust geweest, gezien de formulering van het wetsartikel. Er is beïnvloeding, maar deze is als het ware gedoseerd. Zij mag niet zo ver gaan dat niet meer gezegd kan worden dat de verklaring in vrijheid is afgelegd (Enschedé, 1995). Het is onduidelijk waar de grenzen precies liggen. Duidelijk is wel wat er niet mag: er mag geen gebruik gemaakt worden van giften, beloften (bijvoorbeeld 'als u de waarheid spreekt kan ik heel wat voor u doen, mag u naar huis'), misbruik van gezag, lichamelijk geweld, bedreiging ('als u de waarheid niet spreekt krijgt u meer straf') en misleiding ('waar was u op zaterdag 6 april in Amsterdam?') terwijl nog helemaal niet vaststaat dat verdachte toen in Amsterdam was (Rommelink aangehaald in Melai, losbladig). Ook misbruik van de situatie is verboden, bijvoorbeeld het volledig overrompelen of langdurig verhoren en het daardoor uitputten van de verdachte (Van den Adel, 1997).

De verdachte is niet tot antwoorden verplicht (artikel 29 lid 1 Wetboek van Strafvordering). Dit wordt hem voor het verhoor meegedeeld (cautie). Zwijgen heeft in zoverre gevolgen dat door de Hoge Raad is uitgemaakt dat het niet zo is dat de rechter nooit enige gevolgtrekking mag verbinden aan een weigering om te verklaren of aan het feit dat een verklaring leugenachtig is. Er moet echter voorzichtigheid betracht worden bij het verbinden van morele kwalificaties aan het zwijgen van een verdachte, aangezien hij niet hoeft te zeggen waarom hij zwijgt, en niemand anders dan hijzelf dus de redenen van zijn zwijgen kent (Melai, losbladig).

De verdachte heeft het recht op bijstand door een raadsman (art. 28 Sv). Het bijwonen van het politieverhoor door de raadsman is niet toegelaten. Over de wenselijkheid van het toelaten van de raadsman bij het politieverhoor is door Fijnaut (1987) een uitgebreide studie gedaan, waarbij hij vooral literatuuronderzoek gedaan heeft naar de situatie in een aantal landen. Volgens Van den Adel (1997) draagt het verhoor in zeer aanzienlijke mate bij aan de bewijsvoering. Schattingen van de strafzaken waarin de verklaring van de verdachte de doorslag geeft, lopen uiteen van ca. 70% tot 80% van het totaal aantal door justitie behandelde zaken waarin een sanctie volgt.

3.3.2 *Onderzoek*

In Nederland is bij mijn weten bijna geen empirisch onderzoek naar verhoor gepubliceerd. Er is (ongepubliceerd) onderzoek verricht aan de

Rechercheschool (Van den Adel, 1997), en er is door Circon Nova evaluatieonderzoek verricht naar het traject 'Case 36'. Ook dit is waarschijnlijk niet openbaar gemaakt.²⁶

Naeyé (1990) heeft praktijkonderzoek verricht naar opsporing door de politie, en het gebruik van politiebevoegdheden bij betrapping op heterdaad. Daarbij had hij ook enige aandacht voor het verhoor. In 21 politiekorpsen verspreid over Nederland werden twee acteurs betrap op het delict 'illegaal plakken'. Zij werden gearresteerd en in de cel gezet zonder dat de betrokken politiemensen wisten dat het om wetenschappelijk onderzoek ging. Naeyé beschrijft hoe dan vervolgens de politiebevoegdheden in de praktijk gebruikt werden.

3.4 Verenigde Staten

3.4.1 Wettelijke regeling/jurisprudentie

Zoals gezien worden in de VS verhoormethoden gebruikt waarbij (psychische) druk op de verdachte wordt uitgeoefend, en wellicht ook druk die wij in Nederland ongeoorloofd vinden. Dit is ook nu nog het geval, terwijl er in 1966 een belangrijke uitspraak van het Supreme Court gedaan is in de zaak Miranda, die regels stelde waardoor druk tegengegaan zou moeten worden. De rechtbank was namelijk, op grond van politiehandleidingen, van mening dat politieke verhoormethoden manipulatief, hardhandig en onderdrukkend waren (Leo, 1996b). Beslist werd dat de politie vóór het verhoor een aantal waarschuwingen aan de verdachte moest geven, om het beginsel dat niemand aan zijn eigen veroordeling hoeft mee te werken (een procedureel beveiligde) gestalte te geven (*privilege against self-incrimination*)²⁷ (Leo, 1996b). Aan de verdachte moet de waarschuwing gegeven worden dat hij het recht heeft te zwijgen, dat alles wat hij zegt tegen hem gebruikt kan worden, dat hij recht heeft op een raadsman en dat hem (gratis) een raadsman toegevoegd kan worden als hij onvoldoende middelen heeft, en dat hij van deze rechten af kan zien, maar ze later alsnog kan inroepen (Fijnaut, 1987).²⁸ Bovendien werd uitgemaakt dat een verdachte die afziet van deze rechten dat vrijwillig en bewust moet doen, nadat hij goed begrepen heeft waarvan hij precies afstand doet.

De uitspraak inzake Miranda was – en is – controversieel. De betekenis ervan is steeds verder uitgehold (Fijnaut, 1987). Gottlieb (1997) is van mening

26 Een student rechten heeft eraan deelgenomen en schrijft in zijn scriptie dat het gedeelte dat betrekking heeft op het empirische onderzoek van de verhoormethode 'Case 36' niet openbaar gemaakt wordt (De Vries, 1997).

27 Overigens was het daarvoor al zo dat bekentenissen vrijwillig gedaan moeten worden: het beginsel heeft een lange geschiedenis in het Anglo-Amerikaanse recht. In de VS ging het echter eerst alleen op voor rechtszaken, en niet voor bekentenissen buiten de rechtszaal.

28 Letterlijke tekst (Leo, 1996b): 'You have the right to remain silent. Anything you say can and will be used against you in a court of law. You have the right to an attorney. If you cannot afford an attorney, one will be appointed for you free of charge. Do you understand each of these rights I have read to you? Having these rights in mind, do you wish to speak to me?'

dat de uitspraak in de zaak Miranda uiteindelijk de werkelijkheid van verhoren onder druk niet veranderd heeft. Er zijn zelfs zaken waarin het gebruik van pesten en trucs om de verdachte af te laten zien van zijn rechten gelijksoortig is aan gedrag dat gebruikt wordt om bekentenissen van verdachten af te dwingen. Toegestaan wordt dat de waarschuwingseis genegeerd wordt en dat bekentenissen die aldus verkregen worden als bewijs worden toegelaten (Gottlieb, 1997).

Toen nog niet duidelijk was wat de gevolgen van de uitspraak zouden zijn, heeft de politie, aldus Leo (1996b), wegens de potentiële dreiging die de uitspraak vormde voor verhoormethoden, gezocht naar steeds geraffineerder verhoormethoden. Voorbeelden hiervan zijn de *Behavioral analysis interview*, die gebruikt wordt om te achterhalen of een verdachte liegt dan wel de waarheid spreekt, en de in het voorgaande besproken negen-fasenmethode van Inbau e.a. De technieken van Inbau e.a. bestonden al maar werden toen in een logische volgorde van psychische overreding en manipulatie gezet om zo een bekentenis te verkrijgen (Leo, 1996b).

In de VS eisen de meeste rechtbanken dat bekentenissen ondersteund worden door bewijs uit een onafhankelijke bron. Maar er zijn uitzonderingen op deze regel, en zij is vaak niet juist toegepast door de rechtbanken (Ayling, 1984, genoemd in Gudjonsson, 1992).

Soms worden verhoren op videoband opgenomen. Leo (1996b) pleit ervoor dit doen omdat het zowel de waarheidsvinding bevordert als een eerlijke behandeling en een goede verantwoording in het strafproces.

3.4.2 Onderzoek

In de jaren vlak na de uitspraak in de zaak Miranda is een aantal onderzoeken uitgevoerd naar het verhoor. Deze worden door Fijnaut (1987) beschreven, die eveneens uitgebreid ingaat op de zaak Miranda en de gevolgen daarvan. Leo (1996a) heeft empirisch onderzoek naar routine-verhoren uitgevoerd, in de verhoorkamer van een *Criminal investigation division* van een groot stedelijk politiekorps. Bovendien heeft hij een aantal op videoband opgenomen verhoren van een ander politiekorps bekeken.²⁹ Uit dit onderzoek blijkt dat de tactieken die in de zaak Miranda ter sprake kwamen nog steeds heel gewoon zijn. Weinig verhoren waren dwingend (*coercive*) volgens de hedendaagse rechterlijke maatstaven in de VS; rechtbanken definiëren de term '*coercion*' echter verschillend (Leo, 1996b). Uit het onderzoek bleek ook dat succesvol verhoor (verhoor dat leidde tot een verklaring) samenhangt met het aantal gebruikte tactieken en met de lengte van het verhoor: hoe meer tactieken gebruikt werden, hoe groter de kans dat er een bij was die werkte. Bovendien was het zo dat hoe langer het verhoor duurde hoe uitgeputter de verdachte werd en uiteindelijk tot een verklaring kwam. De volgende tactieken waren succesvol: het identificeren van tegenstrijdigheden, het geven van een morele rechtvaardiging of

29 Overigens heeft hij slechts een aantal keren een verhoor in een ernstige zaak mee kunnen maken.

psychologisch excuus, het prijzen en vleien, en het appelleren aan het geweten van de verdachte. Daarnaast hangt het succes ook samen met de sociale kenmerken en de wettelijk aspecten van de zaak. Meer tactieken werden gebruikt naarmate het misdrijf ernstiger was. Dit gold ook voor zaken waarin het bewijs zwak of middelmatig was.

Ook Cassell en Hayman (ca. 1996) hebben onderzoek gedaan naar het verhoor, waarbij zij vooral gekeken hebben naar de effecten van Miranda. Zij deden dit aan de hand van zaken die bij de *Salt Lake County District Attorney's office* binnenkwamen (zij hebben niet de verhoren zelf meegemaakt). Zij hebben vooral gekeken naar het aantal verdachten dat gebruik maakte van de Miranda rechten, naar het aantal bekende verdachten en naar het belang van een bekentenis voor de uitkomst van vervolging.

3.5 Engeland en Wales

In Engeland en Wales heeft zich een interessante ontwikkeling voorgedaan. Werden daar vroeger namelijk dezelfde soort verhoormethoden als in de VS toegepast, nu is men daar helemaal van afgestapt. Dit omdat er publieke bezorgdheid was over de manier waarop de politie verhoorde, en onschuldigen veroordeeld zijn op grond van bekentenissen die onder grote druk van de politie tot stand gekomen waren. Berucht zijn de veroordelingen van vermeende IRA-terroristen (*Birmingham Six* en *Guildford Four*, Vrij, 1997).

3.5.1 Wettelijke regeling

Sinds het begin van de tachtiger jaren is er veel aandacht voor de opsporingsfase door de politie, en in het bijzonder voor het verhoor. In 1984 werd de *Police and Criminal Evidence Act (PACE)* vastgesteld, aangevuld met vier *Codes of Practice*³⁰ (Gudjonsson, 1992). In de PACE zijn regels opgenomen met betrekking tot de dwangmiddelen die de politie uit kan oefenen. Zo zijn ook regels opgenomen aangaande het verhoor, bijvoorbeeld dat een bekentenis die onder druk tot stand is gekomen, niet toegelaten mag worden als bewijs. Noch PACE noch de *Codes of Practice* proberen te definiëren welke tactieken wel en welke niet toelaatbaar zijn bij verhoren, omdat het te moeilijk zou zijn een precieze scheidslijn aan te geven tussen wat wel en geen druk is. Door het volgen van verhoortraining zouden politiemensen hier zicht op moeten krijgen. In *Investigative interviewing* (1996) wordt ingegaan op wat druk op kan leveren.

30 Daarvoor golden de '*Judges' Rules and Home Office Administrative Directions*', volgens welke een bekentenis alleen toegelaten werd als bewijs als deze in vrijheid was afgelegd (dus niet uit angst, vooroordeel, of hoop op voordeel, uitgeoefend door een '*person in authority*' of door druk). Men hield zich echter lang niet altijd aan deze regels, zonder dat dit leidde tot een verklaring van ontoelaatbaarheid bij de berechting (Gudjonsson, 1992).

In de PACE is vastgelegd dat het doel van een verhoor is het verkrijgen van een verklaring van de persoon over de feiten, en niet noodzakelijkerwijs het verkrijgen van een bekentenis. Ook is vastgelegd dat verdachten recht op rechtsbijstand hebben en dat zij hiervan op de hoogte gesteld moeten worden. Zij mogen niet verhoord worden tot zij rechtsbijstand hebben gekregen, behalve in dringende omstandigheden, namelijk bij enkele *serious arrestable offences*. Er moet een nauwkeurige weergave van het verhoor worden gemaakt, terwijl dit aan de gang is. Verhoren moeten opgenomen worden op geluidsband. Soms worden verhoren inmiddels opgenomen op video. Jeugdigen en geestelijk gestoorden dan wel geestelijk gehandicapten mogen alleen verhoord worden in aanwezigheid van een *appropriate adult* (Brown, 1997).

Volgens Engels recht kunnen verdachten veroordeeld worden op basis van een bekentenis alleen. Er is geen ondersteunend bewijs nodig. In de praktijk worden mensen ook vaak alleen op hun bekentenis veroordeeld (Gudjonsson, 1992). Derhalve is het juist van groot belang dat een bekentenis in vrijheid afgelegd wordt.

Een verdachte heeft zwijgrecht, dat wil zeggen dat hij niet hoeft te antwoorden op iedere gestelde vraag. Hem moet een cautie gegeven worden. Sinds de *Criminal Justice and Public Order Act* van 1994 geldt dat onder speciale omstandigheden gevolgtrekkingen gemaakt kunnen worden uit het feit dat iemand op een bepaalde vraag zwijgt.³¹ Het is niet zo dat enkel uit het feit dat een verdachte zijn zwijgrecht heeft uitgeoefend, gevolgtrekkingen gemaakt kunnen worden.

3.5.2 Onderzoek

In Engeland is een aantal onderzoeken uitgevoerd naar het verhoor. Zij zijn door Brown (1997) besproken in het kader van een overzicht van onderzoek naar de gevolgen van PACE. Voor de verwijzingen van de hier aangehaalde, door hem besproken onderzoeken zij verwezen naar de bijlage. In één onderzoek, door Irving en McKenzie, 1989, is een directe vergelijking van verhoren vóór en ná de introductie van PACE gemaakt, in één politiebureau (Brighton). In het onderzoek van Moston, Stephenson en Williamson, 1990, zijn stijlen van politieverhoor gezien alsmede het uitoefenen van het zwijgrecht. Twee onderzoeken zijn toegespitst op verdachten voor wie er speciale regels zijn onder PACE (wegens het risico van valse bekentenissen), namelijk jongeren (onderzoek door Evans, 1993) en psychisch kwetsbare verdachten (onderzoek door Gudjonsson, Clare, Rutter en Pearse, 1993). Ook

31 De tekst van de cautie is: *you do not have to say anything. But it may harm your defence if you do not mention when questioned something you later rely on in court. Anything you do say may be given in evidence.* De tekst van deze cautie geldt totdat iemand in staat van beschuldiging gesteld wordt. Daarna (als iemand in staat van beschuldiging is gesteld dan wel hij ervan op de hoogte is gesteld dat hij vervolgd kan worden) wordt i.p.v. *when questioned* gezegd *now*. Dit betekent dat als de zaak ter zitting komt, en de verdediging iets naar voren brengt dat tijdens het verhoor niet te voorschijn is gekomen, de rechtbank kan bepalen in hoeverre zij aandacht wil geven aan dit feit.

is onderzoek uitgevoerd naar het opnemen van het verhoor op geluidsband en op video (door Willis, Macleod en Naish, 1988 en door Baldwin, 1992). Williamson, 1990, heeft gekeken naar de effecten van PACE, nieuwe technologie en organisatieverandering op de verhoorpraktijk. Daarnaast zijn er onderzoeken uitgevoerd waarin ook aandacht is besteed aan het verhoor: Sanders, e.a. 1989; Bottomley e.a., 1989; Brown, 1989; Brown, 1991; McConville e.a., 1991; Brown, Ellis en Larcombe, 1992; McConville en Hodgson, 1993; McConville e.a., 1994. Voor de invoering van PACE was er ook al onderzoek naar verhoor verricht: Irving, 1980; Softley, 1980, McConville en Baldwin, 1981. Ook zijn onderzoeken uitgevoerd naar het uitoefenen van het zwijgrecht bij het politieverhoor. Deze komen verderop ter sprake.

Brown (1997) komt op grond van zijn onderzoeksoverzicht, alle resultaten in oenschouw nemend en afwegend aan de hand van criteria als betrouwbaarheid en representativiteit van de respectieve onderzoeken, tot een aantal samenvattende conclusies. Zo is volgens hem gebleken dat hoewel in de PACE wettelijk is vastgelegd dat het doel van het verhoor het verkrijgen van een verklaring is, en niet noodzakelijkerwijs het verkrijgen van een bekentenis, dit laatste een belangrijk doel blijft van het verhoren van verdachten. Het gaat er daarbij waarschijnlijk echter meer om een bekentenis te verkrijgen als aanvullend bewijs. Ook blijkt uit onderzoek dat verhorenden tactieken blijven gebruiken die bedoeld zijn om een bekentenis te verkrijgen, hoewel onaanvaardbare tactieken (bv. het voorwenden dat de politie invloed zou hebben op borgtocht of straftoemeting) minder worden gebruikt.

Daarnaast zou uit onderzoek blijken dat er verhoren plaats vinden buiten het formele verhoor op het politiebureau om. Tot 10% van de verdachten zou worden verhoord na arrestatie en vóór het aankomen op het bureau. Tot een derde van de verdachten zou worden aangeklaagd op grond van verklaringen die zijn afgelegd vóór het bureau bereikt is. Ook op het politiebureau zou blijkens onderzoek aangehaald door Brown (1997) nog steeds een aantal ongeregelde verhoren plaatsvinden.

Uit onderzoek naar het opnemen op geluidsband in de praktijk is gebleken dat dit geleid heeft tot minder onenigheid in de rechtszaal over hetgeen gezegd is. Het opnemen van verhoren op video heeft technische problemen opgeleverd, maar heeft zijn waarde bewezen als gereedschap bij het superviseren en trainen van politiepersoneel. Het heeft voordelen boven opname op geluidsband. Zo heeft het afspelen van de video in een klein aantal zeer ernstige zaken, meer duidelijkheid verschaft over wat er in de verhoorkamer plaats heeft gevonden. Toch worden er weinig videobanden afgespeeld in de rechtszaal. Dit blijkt uit door Brown (1997) aangehaald onderzoek van Baldwin, 1992.

Op grond van verschillende onderzoeken (Brown, 1997) blijkt dat tussen 55 en 60% van hen die verhoord worden, bekent. Dit verschilt niet veel van schattingen die vóór PACE zijn gemaakt zodat geconcludeerd kan worden dat de beperking van de mogelijkheden tijdens politieverhoor niet tot minder bekentenissen heeft geleid. Een bekentenis is minder waarschijnlijk als de verdachten rechtsbijstand hebben gekregen, of als het bewijs zwak is;

een bekentenis is waarschijnlijker als het om jeugdigen gaat of er sterk bewijs is. Tevens zijn verschillende onderzoeken gedaan naar ondervragingsstijl en het risico van valse bekentenissen.

Ook Vrij heeft naar onderzoek met betrekking tot bekennende verdachten gekeken (hij noemt Softley, 1980; Moston, Stephenson en Williamson, 1992; Baldwin, 1993). (Zie voor door hem besproken en hier aangehaald onderzoek de bijlage.) Hij komt tot de conclusie dat tussen 39 en 48% van de verdachten een volledige bekentenis aflegt. Daarnaast zou zo'n 13 tot 16% voor zichzelf belastende uitspraken doen, of gedeeltelijk bekennen.

Een ander interessant gegeven dat uit onderzoek naar voren kwam (Moston, Stephenson en Williamson, 1992; Baldwin, 1993; beide genoemd in Vrij, 1997) is dat de stijl van ondervragen nauwelijks invloed had op het gedrag van verdachten: de meeste verdachten bleven bij het standpunt dat zij bij het begin van het verhoor hadden ingenomen (toegeven dat ze het misdrijf hadden gepleegd, ontkennen iets met het misdrijf te maken te hebben of iets ertussenin). Zowel Moston (1996) als Baldwin (1993), beiden aangehaald in Vrij (1997), wezen erop dat verhoorders vaak niet erg bedreven waren en de psychologische vaardigheden misten om de verdachte tot ander gedrag tijdens het verhoor te brengen. Vrij merkt op dat rechercheurs vaak denken dat hun manier van verhoren tot de bekentenis heeft geleid, maar dat dat in werkelijkheid meestal niet zo is. Hij plaatst er wel de kanttekening bij dat dit in Engeland geldt, waar geen trucs toegestaan zijn. Het zou kunnen zijn dat de manier van verhoren waarbij trucs gebruikt worden het gedrag van verdachten wel beïnvloedt. Baldwin (1993), aangehaald door Vrij, kwam tot de bevinding dat bij de meeste van de zeshonderd door hem geobserveerde verhoren (80%) de verdachten meewerkten en alle vragen beantwoordden. Negentig bleef vasthouden aan het standpunt dat zij aanvankelijk innamen, terwijl slechts 10% van gedachte veranderde. Twee procent ontkende eerst, maar gaf later toe wel iets met het misdrijf te maken te hebben, 4% bleef ontkennen, maar veranderde toch iets van positie en 3% bekende, terwijl in het begin alles ontkend was. Dit laatste bleek (Baldwin, aangehaald door Brown) het gevolg van politietactieken in slechts 9 gevallen.

Ten aanzien van het uitoefenen van het zwijgrecht (in het kader van de onderhavige notitie interessant omdat een bijzondere verhoorsituatie zich ook zou kunnen voordoen als een verdachte van een ernstig misdrijf zwijgt) wijst Brown erop dat het moeilijk is de uitkomsten van onderzoek te vergelijken wegens verschillen in methoden, geografische dekking, definitie van 'zwijgen' en het tijdstip waarop zij uitgevoerd werden. Er zijn dan ook zeer uiteenlopende schattingen van het gebruik van het zwijgrecht tijdens politieverhoor uitgekomen. Een overzicht van deze onderzoeken³² suggereert

32 Onderzoek waarin (specifiek) naar het uitoefenen van het zwijgrecht is gekeken: McConville en Hodgson, 1993; McConville e.a. 1994; Irving en MacKenzie, 1989; Leng, 1993; Phillips en Brown, in druk; Zander en Henderson, 1993; Moston, Stephenson en Williamson, 1992; Williamson, 1990; Moston en Stephenson, 1993; ACPO, 1993; Sanders e.a. 1989.

dat er na de invoering van PACE eerst weinig verandering was: na het invoeren van deze wet weigerde rond 5% van de verdachten buiten Londen en tot 9% in Londen alle vragen te beantwoorden, terwijl respectievelijk 5% en 7% weigerde op sommige belangrijke vragen te antwoorden. Resultaten uit later onderzoek (ACPO, 1993; Phillips en Brown, in druk) zij het uitgevoerd voordat de *Criminal Justice and Public Order Act 1994* in werking trad, suggereren dat er een groeiend aantal verdachten is dat zwijgt. Tien procent weigert het beantwoorden van alle vragen en 13% weigert op sommige belangrijke vragen antwoord te geven. Dit zou, aldus Brown, kunnen komen doordat er sinds 1 april 1991 een substantiële toename is van rechtsbijstand ten gevolge van de herziene PACE-regels; bovendien zouden verdachten zich steeds meer bewust zijn van hun zwijgrecht door aandacht van allerlei commissies, zoals de Royal Commission on Criminal Justice, en van de media.

Verdachten van een ernstiger misdrijf, verdachten die eerder veroordeeld zijn en verdachten die rechtsbijstand³³ hebben ontvangen lijken op grond van het beschikbare onderzoek hun zwijgrecht vaker uit te oefenen, aldus Brown (1997). Hij noemt verschillende onderzoeken die staven dat er verband is tussen ernst van het misdrijf en zwijgrecht³⁴ en tussen aantal veroordelingen en zwijgrecht³⁵.

In het onderzoek van de ACPO, 1993, worden beide verbanden aangetoond en tevens dat ze elkaar kunnen versterken. Zo oefende gemiddeld 22% van de verdachten het zwijgrecht uit; daarentegen oefende een derde van de verdachten van inbraak het zwijgrecht uit en de helft van de verdachten van roof (zij weigerden antwoord te geven op sommige vragen of op alle vragen). Zwijgen werd gerelateerd aan het aantal eerdere veroordelingen en het type misdrijf. Gebleken is dat het waarschijnlijker is dat zij die vaker eerder veroordeeld waren hun zwijgrecht uitoefenen bij ernstige misdrijven. Zo zwegen bijvoorbeeld verdachten die 5 of meer veroordelingen op hun naam hadden staan in meer dan 47% bij ernstige misdrijven vergeleken met 35% bij andere delicten. Bij dit onderzoek is wel enige voorzichtigheid geboden: er is weinig informatie om de betrouwbaarheid van de gebruikte onderzoeksmethoden vast te stellen, aangezien slechts een korte samenvatting is uitgegeven, en het rapport in zijn geheel niet is gepubliceerd.

- 33 Een beroep doen op het zwijgrecht is, aldus Brown, slechts in een minderheid van de gevallen een direct gevolg van rechtsbijstand. Vaker is het zo dat rechtsbijstandsverleners zo'n raad niet geven, het eens zijn met de wensen van de cliënt of juist de tegenovergestelde richting aangeven.
- 34 Dit zijn: Moston e.a., 1990; Phillips en Brown, in druk; Williamson, 1990; McKenzie en Irving, 1989. Hij noemt ook een onderzoek van McConville en Hodgson (1993) waaruit geen verband blijkt tussen ernst van het misdrijf en uitoefenen van zwijgrecht. Hij meent dat dat wellicht ligt aan het soort zaken dat onderzocht is. Bovendien was het aantal wellicht te gering om betrouwbare conclusies te trekken. Ook wijst hij op onderzoeken waarin de misdrijven simpelweg ingedeeld zijn naar ernst overeenkomstig het delictlabel. Er is dan echter een grote foutenmarge mogelijk, omdat wat ernst betreft zeer uiteenlopende delicten onder dezelfde delictomschrijving kunnen vallen.
- 35 Williamson, 1990; Phillips en Brown, in druk; Moston e.a., 1990; ACPO, 1993.

Een interessante vraag is wat verhoorders deden als een verdachte zweeg. Uit onderzoek³⁶ aangehaald door Brown blijkt dat sommige verhoorders ophielden met het verhoren. Anderen hadden verschillende technieken om antwoorden uit te lokken, zoals het verhogen van de druk door het onthullen van verder beschuldigend bewijs. Andere strategieën waren het doorgaan met de bestaande lijn van vragen, het gesprek richten op een minder bedreigend onderwerp, of het aangeven dat zwijgen niet constructief is voor de verdachte of dat het de plicht van de verhoorder is door te gaan met vragen om tot de waarheid te komen. Een andere strategie was verdachten te vertellen dat hun zwijgen voor de verhoorder inhield dat zij schuldig waren. Nog weer een andere tactiek was verdachten tot spreken te overreden door hen te wijzen op aspecten van hun lichaamstaal, bv. knikken. De politiemensen interpreteerden dit als instemming met politievragen. Als zwijgen duidelijk een gevolg was van rechtsbijstand, probeerden verhoorders de positie van de rechtshulpverlener te ondermijnen. Soms raakten politiemensen gefrustreerd en gingen zij meer dwang uitoefenen (en hielden zich aldus niet aan de PACE-regels). Ook kwam het voor dat er na een aanvankelijke weigering te antwoorden informele contacten waren die ertoe leidden dat uiteindelijk wel verhoord werd, met een bekentenis als resultaat (Leng, 1993, aangehaald in Brown, 1997).

In onderzoek is ook bezien wat het effect van zwijgen is op het verdere verloop van de zaak: heeft het invloed, en welke, op de vervolgingsbeslissing en berechtingsbeslissing? (Zie hiervoor Brown, 1997.)

3.6 Duitsland

In Duitsland heeft men zich vanaf het eind van de vorige eeuw uitgebreid met verhoormethoden en tactieken beziggehouden. De crimineel-psychologische benadering van het verhoor is namelijk met name in Duitsland tot ontplooiing gekomen en heeft grote invloed uitgeoefend op de gedachtenontwikkeling en de praktijk van het politieverhoor elders in Europa, ook in Nederland, en in Amerika (Fijnaut, 1987).

In Duitsland staat men – evenals in Nederland – als sinds langere tijd een wijze van verhoren voor, waarbij zo min mogelijk druk uitgeoefend wordt. Hoewel technieken beschreven zijn, wordt de leer van de verhoorspsychologie zelden door de politie gebruikt. Schwindt (1989) meent dat er met betrekking tot verhoor alleen grondslagen gegeven worden en vaak alleen juridische grondslagen. Daarom is volgens hem begrijpelijk dat veel praktijkmensen menen dat men verhoren alleen in de praktijk kan leren: men heeft talent of niet. In de dagelijkse praktijk leidt ervaringsweten dat van ervaren collega's overgenomen wordt meestal tot resultaten. Bij probleemgevallen, leidt ook geluk of intuïtie tot het doel (Hermanutz, 1994).

36 Moston e.a., 1990; McConville en Hodgson, 1993; Sanders, 1988; MacConville e.a., 1994; Thornton, 1989; Leng 1993.

3.6.1 Wettelijke regeling

Een aantal ondervragingstechnieken, namelijk alle maatregelen die de wilsvrijheid van de verdachte benadelen, is wettelijk verboden (art. 136a StPO) (Joubert en Bevers, 1996; Unger en Hajda, 1994). Uitdrukkelijk genoemd worden: mishandeling, vermoedheid, lichamelijke ingreep (alle maatregelen die onmiddellijk op het lichaam van de verdachte inwerken), het toedienen van een middel, kwellen, misleiding, hypnose, dwang, dreigen met middelen die niet bij wet voorzien zijn en het beloven van voordelen die niet voorzien zijn bij wet. Deze regels mogen niet overtreden worden, zelfs niet met instemming van de verdachte. Het inzetten van de leugendetector is niet toegestaan, eveneens ook niet met instemming van de verdachte.³⁷ De verdachte heeft recht op rechtsbijstand en dit wordt hem meegedeeld. Hij heeft het recht te zwijgen.³⁸ Doel van het verhoor is het onderzoek naar de objectieve waarheid, namelijk de ware toedracht en de motieven van een daad.

3.6.2 Onderzoek

Er zijn enkele empirische onderzoeken uitgevoerd naar het politieverhoor. Het zijn onderzoeken waarbij vooral naar communicatieaspecten gekeken is. Een daarvan is het onderzoek dat Banscheraus (1977) uitgevoerd heeft 'een empirisch onderzoek uit communicatiewetenschappelijk gezichtspunt'. Het onderzoek richtte zich op verhoor van zowel verdachten als getuigen en slachtoffers. Gekeken is hoe de communicatie plaats vond. Er waren twee soorten communicatie gedefinieerd. Ten eerste communicatie op een eendimensionaal verticaal vlak (*Zwangskommunikation*), waarbij de politieman de vragen stelt, een nieuwe fase van het verhoor aangeeft en dergelijke. Ten tweede communicatie op een pseudo-symmetrisch vlak, communicatie zoals die door alledaagse regels bepaald wordt. In dit onderzoek is een klein aantal echte verhoren geobserveerd, waarna er verhoren gesimuleerd zijn, waarbij de deelnemenden rollen speelden. De rol van verhoorder werd gespeeld door echte politiemensen. Gebleken is dat de verhoordialogen overwegend op het dwangcommunicatieve vlak plaatsvonden. Pseudo-symmetrische communicatie kwam, als het al voorkwam, vooral tijdens het voorgesprek voor. De chercheurs stemden hun gedrag vooral af op het type verhoorde: een slachtoffer, een getuige, of een verdachte. De verhoorden gingen echter vooral van het delict uit. Om onderling begrip te verkrijgen zou er een overlapping bereikt moeten worden

37 Er wordt binnenkort een experiment met leugendetectie gestart, aldus een medewerker van prof. Wittkämper.

38 Er wordt in Duitsland niet van zwijgrecht gesproken, maar van *Aussagefreiheit*, omdat wie zwijgt afziet van het recht zich sprekend te verdedigen. De *Aussagefreiheit* houdt geen recht op liegen in, hoewel dit processueel zonder gevolgen blijft. Er kunnen geen nadelige gevolgtrekkingen getrokken worden uit het totaal zwijgen over de zaak. Ook de vraag naar de reden voor het zwijgen is ongeoorloofd. Men mag de verdachte wel wijzen op de nadelen van zwijgen. De rechter oordeelt over gedeeltelijk zwijgen.

van beide verwachtingen door pseudo-symmetrische communicatie toe te laten. Dit komt het verhoor ten goede, zowel wat betreft de sfeer waarin het plaatsvindt, als de effectiviteit.

Ook Schröer (1992) heeft onderzoek uitgevoerd naar verhoor (zie voor zijn proefschrift de lijst overige relevante literatuur). Hij heeft daarbij gelet op de communicatieve strategieën, die de verhorenden gebruikten om de verhoorden tot spreken te brengen en verdachten die niet bekenden schuldig te bevinden. Hem viel de achterbaksheid op van de vraagverhouding, de geraffineerdheid van de contactopbouw, en meer van dergelijke kleine regelovertradingen die echter beslissend kunnen zijn. Hij probeert een structurele basis te leggen om het verhoor te begrijpen, een structuuranalytische fundering op microsociologisch vlak. Zijn these is dat niet de politieman, maar de verdachte de structureel dominerende is tijdens het verhoor.

4 Conclusie

Nu de literatuur verkend is, kan een antwoord gegeven worden op de vragen van de werkgroep verhoormethoden. De vragen waren welke verhoormethoden in bijzondere situaties in de literatuur worden beschreven, hoe deze eruitzien, of uit de literatuur te destilleren is of verhoormethoden voor bijzondere situaties incidenteel worden toegepast of regelmatig, en of dit dan bepaalde delicten in het bijzonder betreft, en ten slotte of er bekende case-studies op dit terrein zijn (successen, mislukkingen).

Een bijzondere verhoormethode zou, aldus de werkgroep in een aantal situaties aan de orde kunnen zijn. Dit kan het geval zijn bij een strafbaar feit waarop een gevangenisstraf is gesteld van tenminste zes jaar. Hierbij kan gedacht worden aan georganiseerde criminaliteit, terrorisme, levensdelicten en zedendelicten (of een combinatie daarvan). Bij de laatste twee kunnen persoonlijke emoties en geestelijke gesteldheid van de verdachte een rol spelen. Het kan gaan om verschillende soorten verdachten: 'gestoorde' verdachte, professionele verdachte, hevig geëmotioneerde verdachte, verdachte van seriedelicten, zwijgende of liegende verdachte, verstandelijk gehandicapte verdachte. Het gaat om gevallen waarin de in Nederland gebruikte standaardverhoorstrategie niet leidt tot een verklaring. Het kan ook gaan om een situatie waarbij sprake is van een onmiddellijke levensbedreiging en een verklaring van de verdachte de enige mogelijkheid is om een einde te maken aan die situatie.

Aan de hand van de bestudeerde literatuur kunnen we vaststellen dat er verschillende verhoormethoden zijn, waarvan het de vraag is of zij toegespitst zijn op bijzondere situaties, of daarop toegesneden kunnen worden. Hierbij moet bedacht worden dat het een verkenning in openbare bronnen is geweest, zodat het mogelijk is dat er andere niet in de officiële literatuur beschreven methoden gebruikt worden, die geheim gehouden worden. Bovendien was er sprake van een literatuurverkenning, zodat ook niet alle literatuur over het onderwerp gezien is. Zie voor de selectiecriteria paragraaf 1.2.

Welk soort verhoormethoden zijn in de literatuur gevonden en in hoeverre zijn deze relevant voor 'bijzondere situaties'? Er zijn verhoormethoden gevonden waarbij lichamelijke dwang wordt uitgeoefend. Dit is in Nederland niet toegestaan en is verder ook niet besproken. Verder zijn er (Amerikaanse) technieken gevonden waarbij psychische beïnvloeding/druk plaatsvindt.

Daarnaast zijn er methoden waarbij geen druk wordt uitgeoefend. Ook zijn manieren van omgaan met bepaalde 'soorten', 'typen' verdachten gevonden. Van de bekendste methode waarbij psychische druk/beïnvloeding plaatsvindt, de methode van Inbau e.a., kan men zeggen dat deze toegespitst is op bijzondere situaties, omdat zij gericht is op ontkennende verdachten waarvan de verhoorder redelijk zeker is dat hij schuldig is. Ook van een op de methode van Inbau e.a. gebaseerde wijze van verhoor voor verkrachters kan gezegd worden dat deze toegespitst is op 'bijzondere situaties',

aangezien het om het delict verkrachting gaat. Wellicht kan men ook de 'gedragskundige verhoorstrategie' die ontwikkeld wordt bij het Programma Moord en Zeden van de Dienst Recherche Advies en Ontwikkeling van de CRI als een methode voor bijzondere situaties typeren. De 'Zaanse' verhoormethode is op 'bijzondere situaties' gericht: zij is ontwikkeld om de communicatieve vaardigheden bij het verhoren van verdachten van ernstige delicten te optimaliseren. De methode als zodanig is echter in Nederland verboden, omdat zij een aantal elementen bevat waarbij dwang op de verdachte wordt uitgeoefend.

In de (oudere) Duitse literatuur worden verhoormethoden beschreven waarbij druk uitgeoefend wordt, zoals de overrompelingsstrategie, waarbij het in de bedoeling ligt de dader meteen met zijn daad te confronteren en zo tot een bekentenis te brengen, en de murwmakende strategie. Het is de vraag of dit verhoormethoden voor 'bijzondere situaties' zijn. Overigens mag ook in Duitsland geen druk uitgeoefend worden.

Andere beschreven methodes zijn niet toegesneden op bijzondere situaties, maar geven algemene richtlijnen voor het uitvoeren van een verhoor.

Voorbeelden hiervan zijn de in Nederland ontwikkelde 'standaardverhoorstrategie', die echter niet bruikbaar is bij zwijgende verdachten, de in Engeland ontwikkelde methode P.E.A.C.E. en methodes die in de Duitse literatuur beschreven zijn.

Zoals vermeld, worden in de literatuur ook manieren beschreven waarop gereageerd kan worden op speciale 'soorten', 'typen' persoonlijkheden. Men moet daarbij denken aan soorten als een betweterige of een onzekere verhoorde, of een klager, maar ook aan soorten als een wilsmens, een impulsief type, en dergelijke. Het onderscheid heeft geen wetenschappelijke waarde en is eerder een praktisch hulpmiddel. Auteurs geven verschillende indelingen en wijzen van omgang met verdachten. Van verhoormethoden voor bijzondere situaties is hierbij eigenlijk geen sprake.

Voor zwijgende verdachten worden, op de methode van Inbau e.a. na, geen speciale verhoormethoden beschreven. Er zijn wel manieren om te proberen verdachten tot praten te brengen. De meeste verdachten die aanvankelijk zwijgen, houden dit namelijk niet vol. Het komt dan aan op communicatietechnieken: hoe bereikt de verhoorder dat een verdachte, die aanvankelijk zwijgt, toch met de verhoorder in gesprek komt en de waarheid vertelt? Uit onderzoek in Engeland bleek dat verhorenden op verschillende manieren probeerden om verdachten aan het praten te krijgen. Dit deden zij bij voorbeeld door gewoon vragen te blijven stellen, het gesprek op een minder bedreigend onderwerp te richten, aangeven dat door te zwijgen iemand aangeeft dat hij schuldig is. In Duitsland geeft Schwindt (1989) aan dat een verdachte erop gewezen kan worden dat hij door te zwijgen geen gebruik maakt van de mogelijkheid om de verdenking tegen hem te onkrachten door zijn verklaring, noch van de mogelijkheid om zijn daad in een ander (milder) licht te stellen. De verhoorder kan de verdachte helpen zijn remmingen weg te nemen en de mededelingsbehoefte die ieder heeft, te steunen. Beroepsmisdadigers zullen echter blijven zwijgen, en alleen spreken

als er geen andere uitweg meer is, met andere woorden als er voldoende ander bewijs is.

Voor zover er van 'bijzondere situaties' sprake is, is uit de literatuur niet te destilleren of verhoormethoden voor bijzondere situaties incidenteel worden toegepast dan wel regelmatig en of dit dan bijzondere delicten betreft.

Op de vraag of er bekende case-studies zijn (successen, mislukkingen) kan het antwoord gegeven worden dat vooral gevallen beschreven zijn (met name door Gudjonsson, 1992) waarin de wijze van verhoren tot valse bekentenissen heeft geleid.

Zoals gezien, wordt bij de gevonden 'bijzondere' verhoormethoden veelal druk uitgeoefend op de verdachte, druk die in Nederland ongeoorloofd is. Wellicht zijn er echter onderdelen, aspecten van deze verhoormethoden die geen ongeoorloofde druk opleveren, zodat zijn in Nederland wel toepasbaar zijn.

Summary

At the request of the working group 'Interrogation techniques' of the Advisory Committee on Criminal Investigation (Recherche Adviescommissie) the WODC explored the literature on police interrogation, more specifically, interrogation techniques in 'special situations'. Interrogation techniques became an item of interest when several cases involving serious criminal acts came to trial, in which a special interrogation technique (the 'Zaanse' method) had been used. This method caused some scandal as parts of it involved oppression. The method as a whole was forbidden, but the Advisory Committee on Criminal Investigation thought some elements could be used. Consequently a working group was established to work out an interrogation technique for special situations.

According to this working group a special interrogation technique could be used in situations concerning:

- (Very) serious crimes e.g. organized crime, terrorist acts, homicide and sexual crimes, homicide, terrorist acts. In the latter two, personal emotions and mental state of the suspect can play a role.
- A special kind of suspect: mentally insane suspect, professional suspect, very excited suspect, suspect of serial crimes, silent or lying suspect, mentally handicapped suspect.
- A suspect with whom the standard interrogation technique used in the Netherlands is not expected to lead to any statement.
- It can also concern a situation in which a life is at immediate risk and the statement of the suspect is the only way to end that situation.

The working group was interested in an answer to the following questions:

- 1 Which interrogation techniques for special situations are described in the literature?
- 2 What do they look like?
- 3 Is it possible to know from the literature if interrogation techniques for special situations are used on a regularly basis or accidentally? If they are used regularly, does it concern certain crimes especially?
- 4 Are there case-studies (successes, failures)?

The working group was interested in literature on the Netherlands, England, Germany, France, Belgium, Denmark, Sweden and the USA. Accessible literature was found on the Netherlands, England, Germany and the USA. Libraries and databases were scanned, so the official literature has been studied, and the grey literature as far as found in the databases. Also some specialists were consulted. The search has been in public sources so it can be that there are other methods which are kept secret.

In the literature interviewing/interrogation techniques have been found that can roughly be divided into two groups: those in which physical or psychological pressure is exerted and those in which this is not the case. As

methods in which physical pressure is exerted are not allowed in most Western countries, these are not described. Some descriptions of 'techniques' were found in which the approach was varied according to the type of personality of the suspect, for example the know-it-all type, the indecisive, the compliant, the reluctant or the hostile.

There are supporting techniques, like audio- or videotaping, lie detection.

Interview methods which exert psychological pressure are especially used in the United States of America. The best known American interrogation technique is that of Inbau, Reid and Buckley. In this technique psychological influence is used to make a suspect confess (a suspect of whom the interrogator is quite sure he is guilty), for example by minimizing or maximizing the guilt of the suspect. Minimizing is used with the emotional suspect, maximizing with the non-emotional subject. Critics of this method say tricks and lying are being used, and they mention the risk of false confessions. A method based on this can be used to interrogate rapists, varying the way of interrogation to the personality of the offender. In the Netherlands a profile of the offender of rape can be made at the CRI, section Murder and Sexual crimes. This profile can be used to decide on an interrogation strategy, in which minimizing or maximizing the crime is used (the question is if this is oppressive).

In the Netherlands the already mentioned (and forbidden) 'Zaanse' interrogation technique was developed to optimize the communication skills of interrogators with suspects of serious crimes. It is based on Neuro-Linguistic programming. The idea is to make the suspect live through the facts again in a way consonant with his own representational system (visual, auditory or kinesthetic). For example photographs in relation to the crime are hung up, but also photographs of wife and children of the suspect. Points of criticism were that the presumption is that the suspect is the offender: living through the crime again is only possible for the offender. By using smells or sounds which don't relate to the crime, external pressure is exerted on the suspect.

There also are techniques that are not oppressive. In the Netherlands the 'standard interviewing technique' is used, a tactical technique which aims to enclose the suspect with evidence, so that, if he has committed the crime, he is going to see that further denial is useless. In Germany as well techniques are used in which no pressure is being applied. In England techniques like the American ones were used, but public concern and miscarriages of justice caused these to be abandoned. Now the P.E.A.C.E technique is used, named after the phases in the interview. The principle object of this technique is to create a climate in which those being interviewed wish to tell the truth.

No technique is known to be successful when dealing with suspects who remain silent. Professional criminals will remain silent, until there is enough evidence against them. Unwilling suspects can be made to confess by the mentioned method of Inbau, but there is the already mentioned risk of false confessions. There are other ways to try to make a suspect talk, for example to tell him that if he doesn't say anything he misses the chance to give important details, for example proof that sheds a milder light on his crime.

Most suspects don't remain silent to the end. In England and Wales, where there has been a lot of research on police interviewing, the following tactics were used by police to get answers: increasing the pressure by revealing further incriminating information, change the conversation to a less stressful subject, persisting with the existing line of questioning; reasoning that silence is not constructive for the suspect or that it is the officers' duty to persist with questioning in order to arrive at the truth, tell the suspect that his silence is taken to mean that he is guilty, persuade suspects to speak by drawing attention to aspects of their body language which were taken to mean agreement with police questions. Sometimes informal contacts took place, outside the registered interview, and suspects talked.

Summarizing we can say that there are various interrogation techniques. Some can be said to be aimed at special situations: the American ones in which psychological pressure is used to make (unwilling) suspects confess and the 'Zaanse' interrogation technique in the Netherlands. The risk of these interrogation techniques is that the pressure exerted on the suspect can lead to false confessions.

The standard interrogation technique in the Netherlands and the P.E.A.C.E model in England, are not designed for 'special' situations. Also interrogation techniques used in Germany cannot be said to be designed for special situations.

It is not possible to deduce from the literature if interrogation techniques are being used occasionally or frequently. Where individual cases are mentioned cases in which the interrogation technique led to false confessions predominate.

Geraadpleegde literatuur

Adel, H.M. van den

Handleiding verdachtenverhoor; handhaving, controle en opsporing in de praktijk

's-Gravenhage, VUGA uitgeverij, 1997

Advies

De 'Zaanse verhoormethode'; advies van de Recherche Adviescommissie aan de Minister van Justitie over de rechtmatigheid en doelmatigheid van de 'Zaanse verhoormethode'

Z. pl., Recherche Advies Commissie, 1996

Baldwin, J.

Video taping police interviews with suspects; an evaluation

London, Home Office police department, 1992

Police research series, nr. 1

Banscherus, J.

Polizeiliche Vernehmung; Formen, Verhalten, Protokollierung; eine empirische Untersuchung aus kommunikationswissenschaftlicher Sicht

Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1977

Blaauw, J.A.

De zaanse verhoormethode; politie en openbaar ministerie spelen met vuur
Algemeen politieblad, jrg. 145, nr. 16, 1996, pp. 10-11

Boelhouwer, A.J.W., H.L.G.J. Merckelbach

Leugendetectie. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.F.M. Crombag (red.), *Het hart van de zaak*

Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 450-468

Brown, D.

PACE ten years on: a review of the research

London, Home Office Research and statistics directorate, 1997

Home Office research study, nr. 155

(Zie voor onderzoek aangehaald door Brown de bijlage)

Bull, R., J. Cherryman

Helping to identify skills gaps in specialist investigative interviewing: enhancement of professional skills

Portsmouth, University of Portsmouth, 1995

Bull, R., J. Cherryman

Helping to identify skills gaps in specialist investigative interviewing: enhancement of professional skills; literature review

London, Home Office, Police department, 1995

Cassell, P.G., B.S. Hayman

Police interrogation in the 1990s: an empirical study of the effects of Miranda
ca. 1996

Internet: <http://www.law.uta.edu/faculty/bios/cassell/uclamir.htm>

Enschedé, Ch.J.

Beginselen van strafrecht; 8e druk

Deventer, Kluwer, 1995

Fijnaut, C.

De toelating van raadslieden tot het politieke verdachtenverhoor

Arnhem, Gouda Quint, 1987

Geerds, F.

Vernehmungstechnik; 5. völlig neu bearbeitete Auflage des von weiland Franz Meinert begründeten Werkes

Lübeck, Verlag für polizeiliches Fachschriffstum, Georg Schmidt-Romhild, 1976

Gottlieb, D.J.

Rhetoric and reality: control of police interrogation in Britain and the United States. In: J.F. Nijboer, J.M. Reijntjes (red.), *Proceedings of the First World conference on new trends in criminal investigation and evidence*

Lelystad, Vermande, 1997

Gudjonsson, G.H.

The psychology of interrogations, confessions and testimony

Chichester enz., Wiley, 1992

Hazelwood, R.R., C. Schippers

Hulpmiddel in zedenzaken; gedragskundige recherche-advisering

Modus, jrg. 4, nr. 5, 1995, pp. 4-7

Hermanutz, M.

Psychologische Beeinflussungsmöglichkeiten bei der Vernehmung von Zeugen und Beschuldigten

Kriminalistik, 1994, nr. 3, pp. 215-221

Investigative interviewing

Investigative interviewing; a practical guide

Bramshill, National crime faculty, training and development unit, 1996

Joubert, C., H. Bevers

Schengen investigated; a comparative interpretation of the Schengen Provisions on international police cooperation in the light of the European Convention on human rights

The Hague enz., Kluwer law international, 1996

Koppen, P.J. van , A.J.W. Boelhouwer, H.L.G.J. Merckelbach, M.N. Verbaten
Leugendetectie in actie; het gebruik van de polygraaf in de praktijk; rapport aangeboden aan de Minister van Justitie

Leiden, Nederlands studiecentrum Criminaliteit en rechsthandhaving, 1996

Leeuwen, A.M.H. van

Het verhoren onder hypnose en penthotal: Wahrheit und Dichtung?

Nederlands forensisch tijdschrift, jrg.7, nr. 3, 1988, pp.4-6

Leo, R.A.

Inside the interrogation room

Journal of criminal law and criminology, jrg. 86, nr. 2, 1996a, pp. 266-303

Leo, R.A.

The impact of Miranda revisited.

Journal of criminal law and criminology, jrg. 86, nr. 3, 1996b, pp. 621-692

Lensing, J.A.W.

Het verhoor van de verdachte in strafzaken; een rechtstvergelijkende studie

Arnhem, Gouda Quint, 1988

Melai, A.L.

Wetboek van Strafvordering

Arnhem, Gouda Quint, losbladig

Merrill, W.F.

The art of interrogating rapists

FBI Law enforcement bulletin, 1995, nr. 1, pp. 8-12

Naeyé, J.

Heterdaad; politiebevoegdheden bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk

Arnhem, Gouda Quint, 1990

Nierop, N.M.

Verdachtenverhoor op video; registratie op beeldband biedt vele voordelen

Algemeen politieblad, jrg. 146, nr. 1, 1997, pp. 9-11

Nierop, N.

Het verdachtenverhoor; een gedragskundig perspectief

Justitiële verkenningen, 1998, nr. 4, pp. 101-117

Rassin, E.

De waarheid, de hele waarheid en niets dan de waarheid; ondervraagd worden door de politie

De psycholoog, december 1997, pp. 490-497

Schröer, N.

Das Dominanzgefälle in polizeilicher Vernehmungen; der Beschuldigte als strukturell Überlegener

Zeitschrift für Rechtssoziologie, jrg. 13, nr. 2, 1992, pp. 231-248

Schwindt, F.

Die polizeiliche Vernehmung; Vernehmungstechnik u.d Taktik unter Berücksichtigung praktischer Erfahrungen und aussagepsychologischer Erkenntnisse

Kriminalistik, 1989, nrs. 2, 3, 4,5,6,7, pp. 89-92, 163-168, 227-232, 293-296, 347-354, 407-410 (Kriminalistik-Skript; Lehr-und Lernmaterialien für die Fachhochschulausbildung der Polizei)

Unger, J.P., U. Hajda

Strafverfahren in den Niederlanden, der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik

Z. pl., z. uitg., 1994 (proefschrift VU)

Vries, N.R. de

Het politieverhoor onder de loep

Scriptie VU, 1997

Vrij, A.

Verhoren van de verdachte en bekentenissen. In: P.J. van Koppen, D.J.

Hessing, H.F.M. Crombag (red.), *Het hart van de zaak*

Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 469-492

(Zie voor onderzoek aangehaald door Vrij de bijlage)

Vrij, A. en S.K. Lochun

Neurolinguïstisch verhoren. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.F.M.

Crombag (red.), *Het hart van de zaak*

Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 493-504

Yeschke, C.

Interviewing; an introduction to interrogation

Springfield, Thomas, 1987

Overige relevante literatuur

Belitz, L.

Verteidigungsstrategien und Vernehmungsstrategien aus kriminalistisch-psychologischer Sicht. In: Kriminalistisch-kriminologische Forschungsergebnisse
Berlin, 1991, pp. 23-29

Bender, R.

Vernehmung
Stuttgart, Kriminalistik, 1992

Burghard, J.W.

Die Vernehmung: Grundsätze, Praktiken, neue Formen' In: Taschenbuch für Kriminalisten, Bd. 36
Hilden, 1986

Brockmann, C.

Vernehmungstechniken. In : Brennpunkte der Polizeipsychologie
Stuttgart, 1990, pp. 39-47

Eshof, P. van den, J.L. Jackson, N.Nierop

Profielanalyse in de politiepraktijk. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.F.M. Crombag (red.), *Het hart van de zaak*
Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 220-241

Fischer, J.

Die polizeiliche Vernehmung
Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1975

Gauw, N.E., S. van der Meer

De linguïstiek in het politieverhoor
Amsterdam, Vrije Universiteit, 1994

Jackson, J.L., P. van den Eshof, E.E. de Kleuver

A research approach to offender profiling. In: J.L. Jackson, D.A. Bekerian (red.), *Offender profiling: theory, research and practice*
Chichester, Wiley, 1997, pp. 107-132

McGurk, B. J. Carr e.a.

Investigative interviewing courses for police officers: an evaluation
London, Home Office, 1993
Police research series, nr. 4

Ploeg, J.B.

Politieverhoor en verklaringenvrijheid
Scriptie NPA, 1977

Schröer, N.

*Der Kampf um Dominanz: hermeneutische Fallanalyse einer polizeilichen
Beschuldigtenvernehmung*
Berlin, de Gruyter, 1992

Troeman, E.J.E.

Het aandeel van het verhoor in de bewijslevering
Scriptie NPA, 1979

Voulon, B.J.G.

Met blikken of blozen
Scriptie NPA, 1992

Vrij, A., F.W. Winkel

Liegen en bedrogen worden (over non-verbaal gedrag). misleiding en cross-culturele, non-verbale communicatiefouten). In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.F.M. Crombag (red.), *Het hart van de zaak*
Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 429-449

Werkgroep leugendetectie

De leugendetector: een verkennend onderzoek naar de mogelijkheden van de polygraaf
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1993

Wulf, P.

*Strafprozessuale und kriminalpolitische Fragen der polizeilichen
Beschuldigtenvernehmung auf der Grundlage empirischer Untersuchungen*
Heidelberg, 1984
Arbeitspapiere aus dem kriminologischen Institut

Yesilgoez, Y.

Allah, Satan en het recht; communicatie met Turkse verdachten
Arnhem, Gouda Quint, 1995

Na het schrijven van deze literatuurverkenning is nog verschenen:

Verhoor, het, Themanummer van Justitiële verkenningen, 1998 nr. 4

Met name de volgende artikelen zijn relevant:

- **Blaauw, J.A.**, Dubieuze verhoren, fatale gevolgen, pp. 47-60
- **Koppen, P.J. van**, Bekennen als bewijs; bedenkingen bij het verhoor van de verdachte, pp. 61-73
- **Rassin, E.**, Onjuiste verklaringen tijdens het politieverhoor, pp. 74-85

- **Nierop, N.**, Het verdachtenverhoor; een gedragskundig perspectief, pp. 101-117
- **Fijnaut, C.**, Het politiële verdachtenverhoor; naar een audio-visueel registratie, pp. 118-127

Bijlage: Lijst van Engels onderzoek (besproken door Brown en/of Vrij)

Association of Chief Police Officers (ACPO)

Right of silence survey
1993 (niet gepubliceerd)

Baldwin, J.

Video taping police interviews with suspects; an evaluation
London, Home Office Police Department, 1992
Police research series, nr. 1

Baldwin, J.

Police interviewing techniques: establishing the truth?
British journal of criminology, jrg. 33, 1993, pp. 325-352

Bottomley, K., C. Coleman, D. Dixon, M. Gill, D. Wall

The impact of aspects of the Police and Criminal Evidence Act on policing in a force in the North of England
Final report to ESRC, 1989 (niet gepubliceerd)

Brown, D.

Detention at the police station under the Police and Criminal Evidence Act 1984
London, HMSO, 1989
Home Office research study, nr. 104

Brown, D.

Investigating burglary: the effects of PACE
London, HMSO, 1991
Home Office research study, nr. 123

Brown, D., T. Ellis, K. Larcombe

Changing the code: police detention under the revised PACE codes of practice.
Londen, HMSO, 1992
Home Office research study, nr 129

Evans, R.

The conduct of police interviews with juveniles
London, HMSO, 1993
Royal Commission on Criminal Justice Research Study, nr. 8

Gudjonsson, G., I. Clare, S. Rutter, J. Pearse

Persons at risk during interviews in police custody: the identification of vulnerabilities

London, HMSO, 1993

Royal Commission on Criminal Justice Research Study, nr. 12

Irving, B.L.

Police interrogation

London, HMSO, 1980

Royal Commission on Criminal Procedure Research Study, nr. 1

Irving, B.L., I. McKenzie

Police interrogation: the effects of the Police and Criminal Evidence Act 1984

London, Police Foundation, 1989

Leng, R.

The right to silence in police interrogation: a study of some of the issues underlying the debate

London, HMSO, 1993

Royal Commission on Criminal Justice Research Study, nr. 10

McConville, M. A. Sanders, R. Leng

The case for the prosecution

London, Routledge, 1991

McConville, M., J. Baldwin

Crime, courts and conviction

Oxford, Oxford university press, 1981

McConville, M., J. Hodgson

Custodial legal advice and the right to silence

London, HMSO, 1993

Royal Commission on Criminal Justice Research Study, nr. 16

McConville, M., J. Hodgson, L. Bridges, A. Pavlovic

Standing accused: the organisation and practices of criminal defence lawyers in Britain

Oxford, Clarendon press, 1994

McKenzie, I.K., B. Irving

The right to silence

Policing, 1988, nr. 4, pp. 88-105

Moston, S.

From denial to admission in police questioning of suspects. In: G.M. Davies, S.M.A. Lloyd-Bostock, M. McMurrin, C. Wilson (eds.), *Psychology, law and criminal justice: international developments in research and practice*

Berlijn, de Gruyter, 1996

Moston, S., G. Stephenson*The questioning and interviewing of suspects outside the police station*

London, HMSO, 1993

Royal Commission on Criminal Justice Research Study, nr. 22

Moston, S., G.M. Stephenson, T. Williamson

The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning

British journal of criminology, jrg. 32, nr. 1, 1992, pp. 23-40**Moston, S., G. Stephenson, T. Williamson***Police interrogation styles and suspect behaviour. Final report to the Police requirements supports unit*

University of Kent, Institute of social and applied psychology, 1990 (niet gepubliceerd)

Moston, S., G. Stephenson, T. Williamson

The incidence, antecedents and consequences of suspects' use of the right to silence

Criminal behaviour and mental health, jrg. 3, nr. 1, 1993, pp. 30-47**Phillips, C., D. Brown***Entry into the criminal Justice System: a survey of police arrests and their outcomes*

London, HMSO (nog te verschijnen)

Home Office research study

Sanders, A.

Rights, remedies and the Police and Criminal Evidence Act

Criminal law review, 1988, pp. 802-812**Sanders, A., L. Bridges, A. Mulvaney, G. Crozier***Advice and assistance at police stations and the 24 hour duty solicitor scheme.*

London, Lord Chancellor's department, 1989

Softley, P.*Police interrogation: an observational study in four police stations*

London, HMSO, 1980

Home Office research study, nr. 61

Thornton, G.L.*The role of the Criminal Investigation Department: present performance and future prospects*

M.A. thesis submitted to University of Manchester, Faculty of social and economic studies, 1989 (niet gepubliceerd)

Williamson, T.M.

Strategic changes in police interrogation: an examination of police and suspect behaviour in the Metropolitan Police in order to determine the effects of new legislation, technology and organizational policies

Canterbury, , University of Kent, Faculty of social science (niet gepubliceerd, PhD thesis)

Willis, C.F. J. Macleod, P. Naish

The tape-recording of police interviews with suspects: a second interim report

London, HMSO, 1988

Home Office research study, nr. 97

Zander, M., P. Henderson

Crown Court study

London, HMSO, 1993

Royal Commission on Criminal Justice Research Study, nr. 19